

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Sosionomikoulutus/ LTO

Sanna Glad ja Katri Vanamo

Kielenkehityksen tukeminen varhaislapsuudessa

Tiivistelmä

Sanna Glad ja Katri Vanamo

Kielenkehityksen tukeminen varhaislapsuudessa, 43 sivua, 1 liite

Saimaan ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta

Sosionomin koulutusohjelma

Sosionomi (AMK), Lastentarhanopettaja (AMK)

Opinnäytetyö 2019

Ohjaajat: lehtori Outi Kokko-Muhonen, Saimaan ammattikorkeakoulu

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, miten lapsen kielenkehitys tyypillisesti etenee ja millaisin keinoin kehitykseen voidaan vaikuttaa. Halusimme myös selvittää, millaisiin piirteisiin varhaiskasvatuksen henkilökunnan tulisi kiinnittää huomiota ja miten varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin 2016 sisältyvä oppimisen alue kielten rikas maailma voisi näkyä varhaiskasvattajan arjessa.

Opinnäytetyön metodina käytettiin systemaattista kirjallisuuskatsausta. Aineistonkeruumenetelmänä käytimme Lappeenrannan tiedekirjaston tietokantahakua. Hyödynsimme myös lähdekirjallisuutemme lähdeluetteloita, jolloin löysimme vahvemmin tutkimuksiin perustuvaa aineistoa. Englanninkieliset tutkimusartikkelit syvensivät suomenkielisten artikkelien antia.

Selvityksessämme tuli ilmi, että kielenkehityksen perusvalmiudet alkavat kehittyä jo raskaus- ja vastasyntyneisyys aikana. Erityisesti vuorovaikutuksen laadukkuus nousi esiin, koska lapsen kieli kehittyy vuorovaikutuksessa. Kieli kehittyy jaetun tarkkaavaisuuden, sanojen ja monimutkaisempien sanojen käyttötaitojen kautta aina äänneiden erottamiseen kuusivuotiaana. Vaikka jokainen lapsi kehittyy yksilölliseen tahtiinsa, on puolitoistavuotiaana erityisen merkittävä ja nopeasti sanastoa tuottava vaihe. Silloin lapsen kielenkehitykseen tulisi kiinnittää huomiota. Varhaisvaiheessa normaalista poikkeavan kielenkehityksen huomiointi on hankalaa, mutta lasten kanssa toimivat henkilöt voivat tukea kielenkehitystä toimilla, joita ei erikseen tarvitse kohdistaa yhteen lapseen vaan ne voivat olla osana koko ryhmän toimintaa. Kielenkehitystä auttavat muun muassa säännöllinen päivärytmi, kuvien käyttö, lorut, tavoitteellinen leikki, musiikki ja laulu. Liikunnalliseen toimintaan voidaan yhdistää tilanteeseen sopivien käsitteiden harjoittelua, kuten kehonosia tai suuntia.

Asiasanat: kielenkehityksen piirteet, kielenkehityksen tuki, varhaiskasvatus

Abstract

Sanna Glad and Katri Vanamo

Supporting language development in early childhood, 43 Pages, 1 Appendices

Saimaa University of Applied Sciences

Health Care and Social Services, Lappeenranta

Degree Programme in Social Services

Bachelor's Thesis 2019

Instructor: Senior Lecturer Outi Kokko-Muhonen

The purpose of the study was to find out how a child's language development is typically progressing and how the development could be influenced. We also wanted to find out what kind of features the early childhood education staff should pay attention to and how the rich world of languages, which is one of the learning areas in the early childhood education and care plan, could be reflected in children everyday life.

The study was a systematic literature review. As a material collection method we used the database of the Lappeenranta Science Library. We also used the source lists of our source literature to find more research-based material. The English-language articles have deepened Finnish-language articles.

Our study revealed that the basic language development skills begin already during the pregnancy and newborns. Attention should be paid to the quality of interaction as the child's language develops with interaction. First the child begins to focus on the same thing as the interaction partner, then he starts to use words until he already knows how to separate the sounds at six years of age. Every child develops at their individual pace, but it would be good to pay attention to the development of the vocabulary at the age of one and a half, because it undergoes significant development at that age. It is difficult to detect abnormal development at an early stage, but people working with children can support language development with actions that can be part of the whole group's activities. The language development could be supported by regular daytime rhythm, image usage, goal-oriented play with an adult and music and vocals. Training of concepts, such as body parts or directions could be included in a sports moment.

Keywords: language development features, language development support, early childhood education

Sisällys

1	Johdanto.....	5
2	Lapsen kielenkehitys	6
2.1	Esikielellinen kehitys.....	6
2.2	Leikki-iän kielenkehityksen vaiheet.....	7
3	Huomiota kaipaavat tilanteet.....	12
4	Lapsen kielenkehityksen tukeminen	16
4.1	Varhaiskasvatuksen tarjoama tuki	19
4.2	Leikki lapsen kielenkehityksen tukena	23
4.3	Musiikin vaikutus lapsen kielenkehitykseen	24
4.4	Motoriikka kielenkehitystä tukemassa.....	26
5	Kirjallisuuskatsauksen tavoite ja toteutus	26
5.1	Selvitysasetus.....	27
5.2	Tiedonhakuprosessi.....	27
5.3	Aineiston analyysi, luotettavuus ja eettisyys	28
6	Johtopäätökset lapsen kielenkehityksestä	30
6.1	Miten lapsen kieli kehittyy?	30
6.2	Miten lapsen kielenkehitykseen voi vaikuttaa varhaislapsuudessa?	32
7	Pohdinta.....	37
	Taulukot.....	40
	Lähteet.....	40

Liite   Kirjalista

1 Johdanto

Mielenkiintomme lapsen kielenkehitykseen heräsi julkisessa keskustelussa esiin nostetusta huolesta älylaitteiden käytön vaikutuksesta lasten kielenkehitykseen. Viimeaikaisissa uutisissa muun muassa lastenpsykiatrian erikoislääkäri Marjukka Palo on ollut huolissaan siitä, että imettävät äidit eivät ole vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, vaan katsovat lapsen ohi älypuhelinta. Myös Yle uutisoi loka-kuussa 2015, miten puhumattomat kolmivuotiaat ovat uusi ilmiö, jonka syynä asiantuntijat pitävät vanhempien ja lasten vuorovaikutuksen vähentymistä. (Palo 2017; Yle 2015).

Vuorovaikutuksen on siis todettu olevan olennainen osa lapsen kielenkehityksessä. Nykyinen tietoyhteiskunta ja sosiaalisen median läsnäolo on kuitenkin lapsiperheiden arkea. Opinnäytetyömme tarkoitus on selvittää kirjallisuuskatsauksena lapsen kielenkehitystä tarkemmin, miten kehitys tapahtuu eri ikävaiheissa ja mitkä asiat ovat merkittäviä lasten puheen kehityksen kannalta ja kuinka nämä tulisi arjessa huomioida. Tämä tukee ammatillista kasvuamme tulevana sosionomeina ja lastentarhanopettajina, sillä uskomme opinnäytetyömme tuloksista selviävän keinoja, kuinka voisimme tukea perheiden kommunikaatiota ja sitä kautta lasten kielellistä kehitystä. Tieto kehitykseen vaikuttavista seikoista auttaa meitä huomaamaan ja ehkäisemään asioita, jotka voisivat mahdollisesti hidastaa lapsen kielenkehitystä.

Tarkoituksenamme on tarkastella tietoa kielen kehityksestä varhaislapsuudessa. Selvityksessämme esitellään tarkemmin varhaiskasvatuksen keinoja ja vaikutusta lapsen kielenkehityksen tukemiseksi alle kouluikäisenä. Sosionomin työkenttään kuuluvat myös perhetyö ja lastensuojelu, joissa työntekijä voi työskennellä alle kouluikäisten lasten kanssa, joten uskomme tietämyksen lapsen kielenkehityksen tukemisesta olevan näilläkin sosionomin työkentillä tarpeellista. Tukeamalla lapsen kielenkehitystä voimme tukea lapsen suotuisaa kasvua ja kehitystä.

2 Lapsen kielenkehitys

Vygotski (1982) on teoriassaan yhdistänyt kielenkehityksen ajattelun kehittymiseen. Ensimmäistä tietoisuuden kehitysvaihe on lapsilla imeväisikäisenä. Seuraava vaihe on varhaislapsuudessa sekä esikouluiässä havaitseminen, joka eriytyy ja kehittyy. Varhaislapsuudessa havaitseminen on hallitsevassa asemassa, kun taas esikouluiässä muisti on keskeisimpänä. Esikouluiässä havaitseminen ja muisti ovat hyvin kehittyneitä, mikä on olennaista siirryttäessä opettelemaan kirjoitettua kieltä. Tarkkaavaisuus on havaitun ja mieleen painetun jäsentämistä. Lapsen kielenkehitys kulkee prosessinomaisena ajattelun kehityksenä, jossa uuden oppiminen mahdollistuu edellisen asian sisäistyttyä. Opetus tukee ajattelun kehitystä, ja vaikutukset voivat kohdentua laajemmalle alueelle lapsen kehityksessä kuin opeteltavaan asiaan. Lapsi voi myös oppia uuden asian, vaikka kehitys ei vielä olisikaan samassa vaiheessa, silloin oppiminen synnyttää aivoihin uudet rakenteet, jotka vievät lapsen kehitystä eteenpäin. (Vygotski 1982, 166-173.)

Kieli auttaa lasta oppimaan uusia asioita ja muodostamaan havainnoimastaan syyseuraussuhteita. Puhe toimii lapsen sosiaalisen vuorovaikutuksen välineenä. Puheen avulla lapsi pystyy viestimään tunteistaan ja ajatuksistaan. Oman toiminnan ohjaamisessa ja suunnittelussa kieli on merkittävä tekijä. Kielen avulla lapsi oppii muuttamaan tapaansa toimia, ohjaamaan omaa käytöstään, ja kielestä on apua ongelmien ratkaisussa. Kielen kautta lapsi muodostaa käsityksen itsestään ihmisenä. Leikki-ikäisen sanasto laajenee nopeasti, ja lapsi oppii opettamatta soveltamaan sääntöjä, joiden avulla sanat taipuvat ja muodostavat lauseen. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen, Ruoppila 2015, 41.)

2.1 Esikielellinen kehitys

Jo raskauden aikana sikiölle alkaa kehittyä puheen ja kielenkehityksen valmiuksia. Vauvaiässä ilmaantuvia perusvalmiuksia ovat katsekontakti, vuorottelu ja jorkeltelu. Tärkeää on luoda mahdollisuuksia suotuisalle vuorovaikutukselle, jotta nämä piirteet pääsevät kehittymään. (Asikainen & Hannus 2013,182.) Bates (2004) jakaa perusvalmiudet viiteen osaan. Vauvan ensimmäinen kehittynyt taito on kiinnostus lähellä oleviin pieniin esineisiin. Esineitä tutkitaan katseen, koske-

tuksen ja suun avulla. Toinen kielenkehitystä tukeva taito on kiinnostus kanssaihmisistä. Puheen kuuntelu ja siihen ilmeillä ja eleillä vastaaminen sekä katseen kääntäminen luo pohjan varhaiselle vuorovaikutukselle vanhemman kanssa. Aistihavaintojen yhdistämisen taito on taidoista kolmas. Vauva osaa yhdistää kädessään olevan esineen ja suunnata katseensa kuvaan samanlaisesta esineestä. Neljäs vaihe on sikiövaiheessa alkava havaintojen ja motoriikkaan liittyvien aivoalueiden yhteistyö ja jäsentyminen. Vauva pystyy jo kohdussa erottelemaan ään-teitä puheesta ja muutaman päivän ikäisenä ohjaamaan käden liikkeitä näköais- tinsa avulla. Viides vaihe on aivojen tiedonkäsittelyn kyky, joka tukee nopeaa op- pimista. (Nurmi ym. 2015, 39.)

Vauvan ensimmäisen elinvuoden lopussa varhaiset valmiudet yhdistyvät, jolloin syntyy uusia valmiuksia kielenkehitykselle. Ne luovat pohjan kielenkehityksen toi- minnalliselle perustalle. Lapsen luontainen kiinnostus toisiin ihmisiin ja esineisiin synnyttää jaettua tarkkaavaisuutta. Kun aikuinen sanoittaa lapsen kiinnostuksen herättäneitä esineitä, lapsi kohdentaa katseensa esineeseen ja aikuiseen ja re- kisteröi esineen nimen. Näin varhainen vuorovaikutus antaa pohjan sanavaras- ton kehittymiselle. Samanaikaisesti lapsen jäljittelytaidot kehittyvät. Yhdistämällä eri aistikanavien kautta tulevia tietoja lapsi oppii ympäröivästä maailmasta toimin- tamalleja, eleitä ja ääniä. Esimerkiksi lapsi oppii, mitä tehdään puhelimella, toi- mien samalla tavalla kuin vanhempansa. (Nurmi ym. 2015, 39.)

Ennen ensimmäisiä sanoja lapsi ymmärtää puhuttua kieltä. Alle vuoden ikäinen reagoi omaan nimeen ja kieltosanaan ja keskeyttää hetkellisesti toimintansa. Toi- selle vuodelle kääntyessään lapsi osaa yleensä taputtaa pyydettyä ja vilkut- taa, kun hänelle sanotaan hei hei. Ymmärtämisen ja puhumisen välillä on viive. Lapsen käyttämä elekieli toimii siltana kielen ymmärtämisen ja puhumisen välillä. Vähitellen lapsi oppii ymmärtämään sanojen merkityksen ja yhteyden kohtee- seen tai tapahtumaan. Alkuun oppiminen on hidasta, ensimmäisten sanojen op- pimiseen voi mennä kuukausia. (Nurmi ym. 2015, 43.)

2.2 Leikki-ikä kielenkehityksen vaiheet

Puolitoistavuotiaana alkaa sanojen tuottamisen nopea kehitysvaihe, tuolloin lap- sen sanavaraston laajuus on 30 – 50 sanaa. Sanavaraston laajuudessa on suuria

yksilöllisiä vaihteluita lasten välillä vielä 2-vuotiaankin. Osalla on käytössä muutama sana ja osalla jo useamman sadan sanan käyttösanasto. (Nurmi ym. 2015, 43.) Yksilölliseen etenemiseen äänteiden oppimisessa kirjottavat myös Laalo & Kunnari (2012). Heidän mukaansa äänteiden oppiminen on lapselle ongelmanratkaisutehtävä ja jokainen lapsi luo tähän oman menetelmänsä (Laalo & Kunnari 2012, 106). Lapsen puhe ilmentää lapsen kognitiivista kehitystasoa. 2-vuotias toimii tässä ja nyt ja tapahtumat, huomiot ja havainnot liittyvät olemassa olevaan hetkeen. (Nurmi ym. 2015, 46.)

Kolmevuotias huomioi esineiden laadullisia ominaispiirteitä ja niiden eroavaisuuksia, vaikka kuvaillen kala on näihin iso. Lapsi taivuttaa sanoja itsekeksityin komparatiivimuodoin, esineiden ominaispiirteitä verratessaan. *Pitkämpi, märempi* -tyyliset taivutukset kertovat sanapäätteen hallinnasta ja taivutuksen vaikeudesta. Neljävuotias kykenee jo kognitiivisesti vaativampiin tehtäviin. Lapsi osaa jakaa huomiotaan useampaan kohteeseen yhtäaikaaisesti ja vertailee niitä sekä käyttää vertauksia, kuten lyhyin puu ja isoin auto. Esineiden paikan ja sijainnin määreet tulevat puheeseen, mutta ensin lapsen täytyy erottaa esineestä etu-, taka-, ylä- ja alapuoli. Vastakohtapareista lapsi oppii ensin käsitteet päällä ja alla ja sitten edessä ja takana. Lapsi pystyy kertomaan paikan ja sijainnin monipuolisemmin ja tarkemmin useimmiten yleiskielellä. (Nurmi & ym. 2015, 46 – 47.)

Viisivuotiaalta sujuvat jo taivutusmuodot ja sanojen yhdistelemisen perusäännöt. Viisivuotias pystyy kertomaan asioita aikajärjestyksessä ja kykenee käyttämään ennen ja jälkeen käsitteitä yhtäaikaisesti. Ajan ilmaisussa lapsi käyttää myös viikonpäiviä, kuukausia ja vuodenaikoja. Taivutusmuotojen hallinta arkikielessä kertoo valmiudesta oppia lukemisen ja kirjoittamisen perustaitoja. Kuusivuotiaan kuuntelutaidot ovat kehittyneet, ja lapsi pystyy erottamaan äänne-eroja. (Nurmi ym. 2015, 46 – 47.)

Kielenkehitys etenee ikäkausittain jokaisella lapsella yksilöllisesti. Taulukossa 1 on esitetty keskeisimmät kielenkehityksen saavutukset ennen kouluikää.

Ikä	Eri ikävaiheiden keskeiset muutokset
7 – 12 kk	Monipuolisesti jokelteleva lapsi, joka pyrkii saamaan kontaktin toisen ihmisen kanssa käyttäen ilmaisunsa tukena eleitä.
1 – 2 v	Ensisanat tulevat lapselle. Yksilöllinen sanasto, joka käsittää sanoja muutamasta sanasta yli 200 sanaan. Lapsen sanaston ymmärrys on suurempi, kuin hän voi itse käyttää. Lapsi pystyy toimimaan lyhyiden toimintaohjeiden ja kehotusten mukaan.
3 v	Lapsella on innokasta uusien sanojen ja sanayhdistelmien opettelua, joissa sanat taipuvat. Puheessa eri sanaluokkia mukana. Lapsi käyttää puheessaan substantiiveja, verbejä, adjektiiveja, pronomineja ja partikkeleita. Myös preesens- ja imperfektimuodot, monikon tunnus, genetiivi, partitiivi sekä sisä- ja ulkopaikallissijoja puheessa. Lapsen puheessa itse keksittyjä sanojen muotoja ja taivutuksia.
4 v	Lapsen puhe alkaa olla täysin ymmärrettävää. Lapsi käyttää puheessaan käsky-, kielto- ja kysymyslauseita. Puheessa lisääntyy adjektiivien vertailuasteiden, paikan määreiden ja verbin persoonamuotojen käyttöä. Laajentunut kielellinen tietoisuus, sana- ja loruleikkien muodossa.
5 v	Eri sanaluokkien sanojen käyttö lapsen puheessa esiintyy samassa suhteessa kuin aikuisen arkipuheessa. Yleiskielen mukaista sanojen ääntämistä. Lapselta sujuu perussäännöt sanojen taivuttamisessa ja lauseiden muodostamisessa. Lapsen ilmaisut täsmentyvät ajan ja paikan ilmaisussa ja sijainnin kuvauksessa. Laadullinen tarkastelu esineiden ja asioiden koon, määrän, värin ja muodon mukaan. Tarinankerrontataidot tarkentuvat.
6 v	Lapsella yli 10 000 sanan sanavarasto. Pystyy nimeämään sujuvasti esineitä ja symboleita. Foneeminen tietoisuus: Lapsi ymmärtää sanojen muodostuvan eri äännteistä. Huomaa äänne-erot sanoissa. Oppii äänneiden yhdistämistä ja poistamista sekä lisäämään ja laskemaan äännteitä. Vuorovaikutuksen perustaitojen omaksuminen: Lapsi pystyy kuuntelemaan puhetta keskittyen ja kykenee esittämään kysymyksiä kuulemastaan. Tuottaa vuorottelevaa puhetta ja vastaa kysytyyn kysymykseen.

Taulukko 1. Keskeiset saavutukset kielenkehityksessä ennen kouluikää. (Muokattu taulukosta Nurmi ym 49.)

Vuorovaikutuksen ja kielenkehityksen yhteys.

Inhimillisen vuorovaikutuksen merkittäväksi tekijäksi määritellään kieli, koska se tekee mahdolliseksi omien tunteiden, tarpeiden, ajatusten ja mielipiteiden ilmaisemisen. Kieli jäsentää myös havainnot, tiedon ja oman ajattelun sekä on läsnä kaikilla elämänalueilla, koko ajan. (Ahonen 2017,165.) Viitala (2014, 30) kuvaa samaa lapsen sosioemotionaalisenä kehityksenä, jota voidaan tarkastella lapsen kehityksen, vertaissuhteiden ja hyvinvoinnin tulokulmasta. McGrathin (2005) mukaan lapsen kehittyessä kehittyvät myös sosioemotionaaliset taidot, jotka auttavat lasta vertaissuhteissa. Lapsen kehitys ja oppiminen tapahtuvat Hartupin (2000, 2009) mukaan vertaissuhteissa toisten lasten kanssa. Ladd (2005) taas on todennut lasten vuorovaikutuksen vertaissuhteissa olevan kehityksellisesti sekä taidollisesti samalla tasolla. (Viitala 2014, 30 – 31.)

Poikkeus (2011, 86) laajentaa vuorovaikutuksen käsitettä ja nimeää sosiaalisen toiminnan sosiaalseksi kompetenssiksi. Sosiaalinen kompetenssi näkyy lapsella leikkeihin mukaan pääsynä ja mieluisan toimintaroolin neuvotteluna. Lapsen leikkiehdotuksia kuunnellaan, ja torjuessaan toisten lasten ehdotukset tai mielipiteen lapsi pystyy kuitenkin säilyttämään keskusteluyhteyden. Siu (2015,4) toteaa kielenkehityksen ongelmien liittyvän ongelmiin käytöksessä ja psykososiaalisessa sääätelyssä. Lapsi kehittyy tiiviissä suhteessa sosiaalisen elinympäristönsä kanssa, ja kieli määrittää lapsen käsitystä itsestään. Millainen olen, ja miten ympärilläni olevat ihmiset minut näkevät? Paikka sosiaalisessa yhteisössä rakentuu kielen avulla. Kielen kehittyminen edistää kaikkea lapsen oppimista. Kielellinen lahjakkuus ei automaattisesti tuo sosiaalista kyvykkyyttä, mutta kieli auttaa tukemaan lasta itsesäätelystä. Keskeisintä kielen kehityksessä on lapsen ympäröiminen rikkaalla kielimaailmalla. (Ahonen 2017,166.)

Lapsen varhain kehittynyt kieli 18 – 24 kk:n iässä ja laaja sanavarasto auttavat lasta hallitsemaan vihanpurkauksia sekä kehittämään toimintamalleja itsesäätelyyn. Lapsen kielenkehitys auttaa lasta hakemaan aikuiselta tukea tunnereaktioihinsa 36 kk:n iässä ja 48 kk:n iässä tuleviin riitatilanteisiin. 3 – 4 -vuotiaana vuorovaikutuksen avulla rakentuneet itsesäätelytaidot, joita hyvät kerrontataidot ovat tukeneet, vähentävät esikouluikäisenä vihanpurkauksia ja parantavat pettymyksen sietoa. (Roben, Cole & Armstrong 2013.)

Varhaiset vuorovaikutuskokemukset

Pienen vauvan varhaiset vuorovaikutuksen kokemukset luovat kielenkehityksen perustan (Launonen 2006, 3720). Vauva kommunikoi ja on esikielellisessä vuorovaikutuksissa monin tavoin jo ennen kuin oppii puhumaan. Esikielellistä vuorovaikutusta on ääntely, katse ja osoittaminen. Lapsella on jo hyvin varhain päämääränä sosiaalinen vuorovaikutus, se että saa vanhemman huomaamaan hänet. Kielellinen kehitys on jatkumoa, ja varhaiset vuorovaikutuksen kokemukset ovat tärkeitä myöhemmälle kielen kehitykselle. (Siiskonen, Aro, Ahonen & Ketonen 2014, 31, 34.)

Vauvan pyrkimykset osallistua aktiivisesti sosiaaliseen vuorovaikutukseen antavat pohjan myöhempien kehitysvaiheiden taidoille sekä puhutun kielen omaksumiselle. Lapsen täytyy tuntea olonsa turvalliseksi omassa kasvuympäristössään, ja tällöin lapsen on hyvä havainnoida ympäristöään ja keskittyä taitojen oppimiseen. Oppimiseen tarvitaan omaa toimintaa lapselta ja toiminnasta seuraavaa oivaltamista. Vuorovaikutus on keskeisessä roolissa kehityksen jatkumossa. (Paavola 2011, 43.)

Arola, Paavola ja Kärkkö (2009, 145 – 146) lähestyvät lapsen kielenkehitystä tutkien mitä varhaisen vuorovaikutus tukee lapsen myöhempää kehitystä. He viittaavat Baumwellin, Tamis-LeMondan, & Bornsteinin (1997), Cussonin (2003), Laakson, Poikkeusen, Katajamäen, & Lyytisen (1999) sekä Paavolan, Kemppisen, Kumpulaisen, Moilasen & Ebelingin (2006) tutkimuksiin, joissa kaikissa on todettu äidin sensitiivisyyden parantavan lapsen kielenkehitystä puheen ymmärtämistaitojen osalta. Näissä tutkimuksissa äidin sensitiivisyyttä on arvioitu lapsen ollessa 7 – 14 kuukauden ikäinen ja lapsen puheen ymmärtämisen taitoja lapsen ollessa 9 – 30 kuukauden ikäinen. Silvénin, Niemen ja Voetenin (2002) pitkittäistutkimuksessa todettiin äidin sensitiivisyyden vaikuttavan lapsen ensisanoihin ja puheen ymmärtämiseen vuoden ikäisenä sekä lauseiden muodostamiseen kaksivuotiaana. Äidin sensitiivisyyden todettiin vaikuttavan vielä 3 – 4 -vuotiaana lapsen fonologisten taitojen kehittymiseen. (Arola ym. 2009, 145 - 146).

3 Huomiota kaipaavat tilanteet

2000-luvulla on huomattu lasten tarvitsevan enemmän erityistä tukea kuin aiemmin. Tarve on kasvanut erityisesti kielellisen kehittymisen alueella ja varhaiskasvatuksessa se näkyy puhumisen ja kielen ymmärtämisen ongelmina. Varhaiskasvatuksessa on hyvät mahdollisuudet puuttua ja ehkäistä ongelmien suurenemisen. Tähän voidaan käyttää leikinomaisia keinoja, jotka tukevat kielenkehitystä. (Nurmilaakso & Välimäki 2011, 5.)

Asikaisen ja Hannuksen (2013) mukaan Suomessa nykyään käytössä oleva kielenkehityksen vaikeuksien seulontajärjestelmä vaikuttaa riittämättömältä. Tukitoimet olisi hyvä aloittaa varhaisemmassa vaiheessa eikä odottaa liian pitkään. Puhetta yleensä alkaa ajan mittaa tulla, mutta taustalla olevat kielenkehityksen ongelmat saattavat jäädä kokonaan tunnistamatta. Heidän mukaansa seurauksena voi olla lapselle oppimisvaikeuksia ja ongelmia sosiaalisissa suhteissa. (Asikainen & Hannus 2013, 187.)

Kielenkehityksen vaikeudet nousevat yleensä esiin vanhempien, varhaiskasvatuksen tai neuvolassa heränneen huolen kautta. Kun huoli herää, se pitäisi ottaa puheeksi, sillä näin pystyttäisiin selvittämään tuen tarve lapsella. (Siiskonen, Aro & Lyytinen 2014, 130.)

Yksittäisinä piirteinä sivulla 13 olevaan taulukkoon kootut kuvaukset eivät välttämättä anna syytä huoleen. Kehitykseen tulee kiinnittää huomiota ja ohjata tarvittaessa jatkotutkimuksiin silloin, kun taulukossa kuvattuja piirteitä esiintyy useampia ja jo opitut taidot katoavat tai lapsi taantuu. (Siiskonen ym. 2014, 129.)

<p>1 -vuotias</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lapsi ei ole kiinnostunut ympäristöstään eikä halua vaikuttaa siihen. • Vaikeus saada kontaktia lapseen. • Lapsi ei pyri kommunikaatioon eleiden kautta. (Esim. Nosta käsiään halutessa syliin tai vilkuta). • Lapsen jokeltelu on niukkaa tai hyvin yksipuolista. Jokeltelussa konsonanttien käyttö vähäistä. • Lapsen ääntely ja jokeltelu on vähäistä sekä yksipuolista. Kommunikaatiossa vastavuoroisuuden puutetta.
<p>1,5 -vuotias</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kommunikatiivisia eleitä on vähän • Lapsi ei käytä ollenkaan sanoja • Lyhyiden toimintakehotusten noudattamisen vaikeus, lapsi ei pysty toimimaan kehotusten, tule tänne, anna tutti, tai ota pallo mukaisesti. • Suvussa ilmenneet kielelliset vaikeudet yhdistettynä lapsen ymmärtämisen vaikeuksiin, huomioitava.
<p>2 -vuotias</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lapsen sanavarasto on alle kymmenen sanaa. • Kahden sanan lauseet puuttuvat lapselta. • Lapsi ei kykene noudattamaan lyhyitä ohjeita tai väärinymmärtää ohjeet. • Tuttujen esineiden tai asioiden tunnistaminen nimeltä tuottaa vaikeuksia. • Lapsen leikissä ei ole symbolisen leikin piirteitä. • Suppeus sanavarastossa ja ymmärtämisen vaikeus.
<p>3 -vuotias</p> <ul style="list-style-type: none"> • Selkeästi virheellinen äänneasu sanoissa. • Lapsen käyttösanasto on vähäinen, jossa substantiivit ja verbit ovat keski-össä. • Lapsi käyttää sanoissa vähän taivutusmuotoja. • Lapsi on kykenemätön noudattamaan kaksiosaisen ohjeiden noudattaminen
<p>4 – 6 -vuotias</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vähäinen käyttösanaston laajuus (kuuluisi olla eri sanaluokista satoja sanoja). • Kuvaa virheellisesti ja epätarkasti esineiden ja asioiden laatua. • Lapsi käyttää lauserakenteita, jotka ovat yksinkertaisia. • Taivutusmuotojen käyttö sanoissa haastavaa • Kuvasta kertominen tuottaa vaikeuksia • Keskustelu- ja vuorovaikutustaidot ovat puutteelliset.

Taulukko 2. Huolenaiheet kielenkehityksessä ikäkausittain. (Mukaiilu Siiskonen ym. 2014. 131.)

Viivästynyt kielenkehitys

Ensimmäisten merkkien kielenkehityksen viiveestä on todettu olevan nähtävillä jo ääntelyn kehityksessä. Vähäinen ääntely ja niukka ymmärtävä sanavarasto usein ennakoivat kielenkehityksen ongelmia. Lyytinen kuitenkin toteaa kielenkehityksessä olevan suurta yksilöllistä vaihtelua, eivätkä tutkijatkaan aina ole varmoja aiheuttaako hidas kehitys myöhempiä seurauksia esimerkiksi lukemaan oppimisessa vai korjaantuuko tilanne kasvun mukana. Kuitenkin jos myöhään alkaneen

puheen tuoton lisäksi on ymmärtämisvaikeuksia 2 – 2,5 -vuotiaana ennakoi se useammin pysyvämpää viivettä ja vaikeuksia lukemaan oppimisessa. (Lyytinen 2014, 54,56.) Rescorla (2011, 143) raportoi kieli- ja lukemistestien tuloksista 17 -vuotiailla, joista 26 oli oppinut puhumaan hitaasti ja 23 oli kehittynyt normaalisti. Vaikka myöhään puhumaan oppineet saivat keskivertotuloksen kaikissa kieli- ja lukemistesteissä, he saivat matalammat pisteet sanastoa, kielioppia ja verbaalista muistia mittaavissa testeissä, kuin ne, joilla oli normaali lapsuusiän kielenkehitys.

Paulin (2000) mukaan kannustava ja lapsen kielellistä kehitystä tukevan kasvuympäristön auttavan lasta kielenkehityksen viiveen korjaantumisessa. Tällöin ikätoverien saavuttaminen kielenkehityksessä tapahtuu kouluikään mennessä. (Lyytinen 2011, 100.) Thalín (2005) mukaan lapsia, joilla 16 kuukautisina oli viivettä kielenkehityksessä, testattiin 4 -vuotiaina kielellisin ja kognitiivisin testein. Hitaasti kielellisesti kehittyneet lapset selvisivät testeistä normaalin rajoissa, mutta kuitenkin merkittävästi heikommin kuin normaalin kielenkehityksen historian omaavat lapset. (Rescorla 2011, 142.) Rescorla (2011) mukaan taas myöhään puhumaan oppivista lapsista suurimmalla osalla kielelliset taidot ovat testeissä samalla tasolla ikätoverien kanssa 5 -vuotiaana. Kuitenkin myöhemmin 9 – 13 -vuotiaana sen sijaan myöhään puhumaan oppineilla lapsilla oli lukemisen ja kielellisten tehtävien testeissä alhaisemmat pistemäärät, kuin ikätasoisesti puhumaan oppineilla. (Lyytinen 2011,100-101.)

Siu (2015, 2,4) erottelee artikkelissaan lapset, joilla on kielenkehityksen viivettä ja ne, joilla on kielenkehityksen häiriötä. Lapsilla, joilla on kielenkehityksen viivettä, puhe ja kieli kehittyvät oikeassa järjestyksessä, mutta hitaammin kuin tavallisesti. Lapsilla, joilla on kielenkehityksen häiriö, kieli ja puhe kehittyvät laadullisesti eri tavalla, kuin tavanomainen kehitys. Viiveen ja häiriön toisistaan erottaminen on kuitenkin hankalaa, koska seulottavia piirteitä on vaikea erottaa toisistaan. Vaikka suurimmalla osalla kouluikäisistä lapsista, joilla on kielellisiä häiriöitä, on ollut kielenkehityksen viivettä taaperona, pääsee osa lapsista eroon kielellisestä viiveestä kasvaessaan. Kuitenkin myös kielenkehityksen viiveen on osoitettu lisäävän riskiä kieliperäisille oppimisvaikeuksille. Riski on suurempi lapsilla, joilla häiriöt pysyvät koko varhaislapsuuden ajan sekä on matalat pisteet

kognitiivisista testeistä, kuin niillä, joilla on pelkkää puheen heikkoutta. (Siu 2015, 2,4.)

Asikainen & Hannus (2013, 186) osoittavat puhuttujen sanojen olevan vain jäävuoren huippu kielellisestä kehityksestä, myös niin päin, että puhe kuulostaa normaalilta, mutta kielellinen toimintakyky on huomattavasti ikätasoa heikompaa. Monet ammattilaisetkin arvioivat kielenkehityksessä olleiden puutteiden korjaantuneen, jos puhe alkaa kuulostaa neljävuotiaana ikätasoiselta. Muita kielenkehityksen piirteitä ei kuitenkaan siinä vaiheessa enää ole helppo tunnistaa ja kielen ymmärtämisvaikeudet tulevat testeissäkin esiin vasta 5 – 6 -vuotiaana. Mikäli seuranta ei enää siinä vaiheessa tehdä, saatetaan käsitteellisemmän kielen ymmärtämisvaikeus kouluiässä diagnosoida keskittymisvaikeudeksi, vaikka sen juuret ovatkin jo kielenkehityksen ongelmassa.

Lapsen kielenkehityksen arviointi

Jotta myöhempiä ongelmia voitaisiin ehkäistä ja ongelmiin puuttua varhain, Suomessa tehdään puolitoistavuotisneuvolassa laaja terveystarkastus, jossa kysytään vanhemmilta myös lapsen käyttösanan määrää. Tässä kohtaa sanavarastoa on vielä helppo arvioida ja vanhempien arvion on todettu olevan luotettavaa. (Asikainen & Hannus 2013, 183.) Myös Aron, Erosen, Siiskosen & Adenius-jokivuoren (2014, 106) mukaan yhteistyö vanhempien kanssa on tärkeää kielenkehityksen arvioinnissa. Pieni lapsi ei välttämättä neuvolakäynnillä puhu mitään arastellessaan vierasta ihmistä ja näin taitojen arviointikin on haastavaa. Hyvä apu arvioinnissa on, jos vanhemmat kirjaavat ylös havaintojaan lapsen kielellisistä taidoista. (Aro ym. 2014, 113,114.) Laakso (2014, 43) tuo kuitenkin esiin, että vanhempien arviot ovat luotettavampia, jos ne kootaan järjestelmällisesti lomakkeiden avulla, joilla voidaan tunnistaa riskitekijöitä jo ennen kahden vuoden ikää. Esimerkiksi Esikko-menetelmä on käytössä osassa neuvoloita. Siinä vanhemmat arvioivat 6 – 24 kuukauden ikäisen lapsensa kykyä ilmaista tunnetilojaan, ottaa katsekontaktia, esinetoimintoja, ääntelyä sekä sanojen ymmärtämistä ja käyttöä. Tavoitteena on, että jo varhaisessa vaiheessa voitaisiin ehkäistä tai lieventää lapsen kielellisiä ongelmia, jos lomakkeen vastauksen perusteella kehityksen etenemisestä herää huolta. Tulosten perusteella voidaan todeta, onko

lapsen kehitystä syytä seurata tarkemmin tai onko tarvetta tukitoimille. (Laakso 2014, 43.)

Esikielellisen kommunikoinnin arviointiin ei kuitenkaan riitä vain kielellisen kommunikoinnin eli puheen määrän arviointi. Vaikka noin kaksivuotias ei vielä puhuisi oikeastaan mitään, voi hänen muut kielelliset taitonsa olla kehittyneet normaalisti, eikä huoleen silloin yleensä ole aihetta. Puheen lisäksi muita tarkkailtavia kehityksen piirteitä ovat muun muassa tunneilmaisujen ymmärrettävyys ja katsekontaktiin hakeutuminen, varhainen ääntely, jokeltelu 6 – 7 kuukauden iässä ja konsonanttien tuottaminen ääntelyssä, eleet, lapsen saaminen mukaan vastavuoroiisiin leikkeihin sekä esinetoimintojen jäljittely ja symbolinen leikki, kuten nukun syöttäminen tai kupista ”juominen”. (Laakso 2014, 41.) Artikkelissaan Launonen (2006, 3722) kirjoittaa leikin havainnoinnin avulla voitavan huomata lapsen ymmärtävän sellaisia asioita, joita hän ei vielä pysty ilmaisemaan sanallisesti.

Vanhemmille tulisi tarjota mahdollisimman varhain tietoa lapsen kielellisen kehityksen tukemisesta, jos vaikuttaa, että siinä on jotain riskitekijöitä. Jo alle vuoden ikäinen lapsi oppii, että hänen kokemansa asiat ovat jaettavissa. Lapsi myös tuottaa ensimmäiset sanansa yleensä sellaisessa tilanteessa, jossa hän on aktiivisessa vuorovaikutuksessa vanhemman kanssa. Launosen mukaan jo tässä vaiheessa tulisi ottaa toimintaan mukaan viittomat tai kuvat, jos vaikuttaa siltä, että lapsi tulee tarvitsemaan niitä myöhemmin puheensa tueksi. (Launonen 2006, 3723.)

4 Lapsen kielenkehityksen tukeminen

Keskeinen kielenkehitystä tukeva piirre on puhua lapselle heti syntymästä alkaen. Aluksi, ensimmäisinä kuukausina, ei ole niinkään väliä mitä puhuu, kunhan puhe on vuorottelevaa ja taukoja sisältävää. Kuitenkin jo melko varhain lasten sanavarasto alkaa muovautua sen mukaan millaista sanastoa käytetään. Kehityksen kannalta olisi parasta, että lapsen aktiiviseen sanavarastoon karttuisi sanoja ja ilmaisuja sekä esineistä, tunnetiloista ja tavoista kokea asioita. (Laakso 2014, 45, 46.) Puheen ymmärtämisen tukemisessa kannattaa hyödyntää arkiset tilanteet. Aikuinen voi tavallisia askareita tehdessään samalla kertoa selvin lausein mitä on tekemässä. (Ketonen, Launonen, Ikonen, Salmi, Palmroth, Röman

& Mattinen 2014, 215.) Lyytisen mukaan vanhemmat voivat vahvistaa lapsen jo-
keltelua jo vauvaiässä vastaamalla siihen ikään kuin oikeisiin sanoihin (Lyytinen
2014, 54).

Neuvoloista kotiin annettava ohjaus vanhemmille voi tukea kehityksessä. Lapsen
kanssa on hyvä puhua selkeästi ja rauhallisesti, nimetä esineitä, toimintoja ja nii-
hin liittyviä ominaisuuksia. Myös kuvakirjat, lorut ja laulut kehittävät lapsen kieltä.
(Asikainen & Hannus 2013, 186.) Myös suomen kieli on alkanut erota siinä, miten
sitä puhutaan ja kirjoitetaan ja siksi lapsen tietoisuutta kirjoitetusta kielestä tulisi
kehittää pienestä pitäen lukien paljon erilaisia tekstejä, myös esimerkiksi median
kieltä, tekstiviestejä ja sähköposteja (Nurmilaakso 2011, 35.)

Vuorovaikutuksellinen tuki

Selkeä päivärhythmi ja säännöllisinä toistuvat päivän toiminnot auttavat lasta hah-
mottamaan aikaa, järjestystä ja syy-seuraussuhteita. Erityisesti jos lapsen kielen-
kehityksessä on häiriötä, säännöllisyys vahvistaa lapsen turvallisuuden tunnetta.
Uusista tilanteista kannattaa kertoa lapselle etukäteen, jotta hänellä on aikaa val-
mistautua kohtaamaan uusi asia. Näin voidaan välttää mahdollisesti tilanteessa
tuleva hämmennys ja lapsen sen seurauksena tuleva epätoivottu käyttäytyminen.
(Aro & Siiskonen 2014, 192-193.)

Mallintamisella aikuinen voi laajentaa lapsen mielikuvitusta leikeissä, sanavaras-
toa sekä ajattelu- ja päättelytoimintaa. Jos lapsen leikit toistavat pientä kaavaa,
voi aikuinen ehdottaa uusia käänteitä ja uusia tunteita leikkeihin samalla sanoit-
taen toimintaa. Esimerkiksi: ” Onkohan nukke väsynyt? Pitäisikö sille antaa ilta-
palaa?” Aikuisen malli voi antaa lapselle toimintavihjeitä sekä antaa mallia oike-
asta artikulaatiosta ja lauseen muotoilusta. Ajattelu- ja päättelytoimintoja voidaan
mallintaa esimerkiksi palapeliä kokoamalla selittämällä, miten palojen järjestystä
voidaan tulkita, kuten kulmapalojen etsimisellä ja tietyn värin huomaamisella pa-
lassa. (Aro & Siiskonen 2014, 194-195.)

Tarinan kerrontataidot auttavat lasta ilmaisemaan ajatuksiaan ja tunteitaan toi-
sille. Taito kehittyy, kun lapsella on mahdollisuus kertoa tapahtumista, joihin on
yhdessä osallistuttu vanhemman kanssa ja lapsi voi osallistua tarinan kertomi-
seen taitojensa mukaisesti. Tarinoiden kertominen alkaa lapsilla noin kahden tai

kolmen vuoden iässä. Lyytisen mukaan kerronnan taitojen kehittyminen on tärkeää, sillä niillä on todettu olevan yhteydessä lukutaidon oppimiseen ja sosiaaliin suhteisiin. Satujen lukeminen vanhempien kanssa vahvistaa tarinankerrontataitoja. Satukirjat sisältävät kuvitteellisia hahmoja ja rikasta kieltä ja kuvakirjoja lukiessa voidaan pysähtyä miettimään lapsen omaa kokemusta vastaavasta tilanteesta ja verrata niitä. Tämä auttaa lasta kiinnittämään huomiota kielen avulla kuvattuihin tapahtumasarjoihin ja harjoittelemaan niitä leikeissä lukemisen jälkeen. (Lyytinen 2014, 62,64.) Korkeamäen (2011, 46) mukaan lukemisen tulisi olla kuin matkakokemus, joka jaetaan keskustellen, leikkien ja muistellen. Keskustelua ei tulisi jättää vain sadun loppuun, kirjan tapahtumista kysellen, vaan antaa lapselle tilaa jakaa omia kokemuksia, tehdä kysymyksiä ja sallia vuorovaikutuksen syntyminen. Silloin lukukokemuksesta tulee elämys eikä vain tietopainotteinen opetushetki.

Median suhde lapsen kielenkehityksen tukeen

Kulttuuri ja ympäristö ovat muuttunut ja tietotekniikka on tullut lasten maailmaan jokapäiväiseksi asiaksi. Erilaiset digimaailmat hallitsevat lasten ajankäyttöä yhä enemmän. Pelaamisen vaikutusta lasten kehitykseen tutkimalla on todettu, että se voi tukea lasten kehitystä, jos vanhemmat valvovat siihen käytettyä aikaa ja pelien sisältöä. Kohtuullinen pelaaminen voi edistää avaruudellista hahmottamista sekä päättelykykyä. Vuorovaikutteinen toiminta digiympäristössä voi tukea myös sosiaalista kehitystä ja vaikuttaa oppimiseen myönteisesti. (Lyytinen & Lautamo 2014, 230.)

Television lastenohjelmien ja pedagogisesti rakennettujen opetusohjelmien kautta lapsen sanavarasto voi laajentua. Lapsille suunnatuissa ohjelmissa kieli on vuorovaikutuksellista ja kohdistuu lapseen. Näkyvää kuvaa sanoitetaan, toistetaan ja ohjelman kautta herätetään lapsen ajatusta kysymyksillä. Katseltavien ohjelmien täytyisi olla ikä- ja kehitystason mukaista, jotta lastenohjelman kautta lapsen kieli voi kehittyä. Esimerkiksi Sesam tie -lastenohjelma voi kehittää 3 – 4 -vuotiaan sanavarastoa, mutta kielenkehityksen kannalta 5-vuotias ei välttämättä hyödy ohjelmasta. (Hoff 2005, 71 – 72.) Paavonen (2011) kiinnittää myös huomiota median käyttöön. Lapsen television katselua tulisi rajata ja ohjelmia kat-

sella hänen kanssaan yhdessä ja joko kesken ohjelman tai jälkeenpäin keskustella katsomasta. Yhdysvalloissa lasten television katselusta on esitetty suositus jo vuonna 2001, jonka mukaan yli 2-vuotiaiden tulisi katsoa televisiota korkeintaan kaksi tuntia päivässä (Asikainen & Hannus 2013, 186 – 187 .) Runsas television katselun voi myös viivästyttää kielellistä kehitystä sekä vähentää vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta, mutta yli kolme vuotiailla voi kuitenkin hyvin toteutettu televisio-ohjelma laajentaa lapsen yleistietoutta, sanojen ja numeroiden oppimista sekä mielikuvitusleikkejä (Kielellinen erityisvaikeus. Käypä hoito suositus 2010).

4.1 Varhaiskasvatuksen tarjoama tuki

Varhaiskasvatus tarkoittaa pedagogisesti painotettua lapsen opetusta ja kasvatusta, joka on suunnitelmallista ja tavoitteellista yhdistettynä lapsen hoitoon. Tavoitteena varhaiskasvatuksessa on lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi, tukien lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatusta järjestetään päiväko-deissa, perhepäivähoidossa sekä kerho- ja leikkitoiminnassa. (Opetushallitus.) Lapsen oikeudet hyvään ja laadukkaaseen varhaiskasvatukseen pohjaa YK-Lasten oikeuksien sopimukseen (Unisef 1989), joka suomessa hyväksyttiin 1991. Tämä näkyi lasten yhteiskunnallisen aseman parantumisenä lainsäädännössä ja lapsiperheiden palveluissa. Tästä alkoi varhaiskasvatuksen kehitys kohti koulu-järjestelmään kuulumista sen ensimmäisenä merkittävä osana. (Eerola-Pennanen, Vuorisalo & Raittila. 2017, 24 – 25.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016

Varhaiskasvatustlain (36/1973) mukainen, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on lain mukainen normi, jota kaikkien varhaiskasvatuksen toimijoiden tulee noudattaa. Sen pohjalta laaditaan paikalliset - ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmat sekä toteutetaan varhaiskasvatusta. Varhaiskasvatus toimii vanhempien tukena täydentäen perheiden kasvatustehtävää ja antaen oman lisänsä lasten hyvinvointiin. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 8.)

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan lapsen kehityksen ja oppimisen kannalta tarvittava oppimisen tuki ja toteutustapa. Suunnitelman toteutumista

seurataan ja arvioidaan. Arvioitaessa lapsen varhaiskasvatussuunnitelman toteutumisesta arviointi kohdistuu toiminnan toteutumiseen varhaiskasvatuksessa sekä pedagogisiin ratkaisuihin. Pedagogisen toiminnan pohjana on tietämys lapsen kasvusta, kehityksestä ja oppimisesta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet pohjaavat oppimiskäsitykseen, jonka perusajatuksena on, että lapsi kasvaa, kehittyy ja oppii vuorovaikutuksen kautta muiden ihmisten kanssa. Lapsi nähdään aktiivisena toimijana. Lapsi oppii leikkien, liikkuen, tutkien, työtehtävien, itseilmaisun ja taiteiden kautta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 10,18, 20.)

Pedagogisen toiminnan keskeiset tavoitteet ja toiminta on määritelty oppimisalueittain. Oppimisalueiden on tarkoitus ohjata henkilökuntaa monipuolisessa pedagogisen toiminnan suunnittelussa yhdessä lasten kanssa. Näistä kielten rikas maailma korostaa tiedostamaan saman ikäisten lasten eri kehitysvaiheet kielenkehityksen eri osa alueilla. Lasten kielellisen identiteetin kehityksessä lapsen on tärkeää saada oikeanlaista ohjausta ja tukea kielellisten taitojen ja valmiuksien alueilla. Kielen avulla lapsi oppii uusia asioita, kieli on myös vuorovaikutuksen väline. Kehittyvä kieli auttaa pääsemään osalliseksi, antaa vaikuttamisen välineen ja pääsyn aktiiviseksi toimijaksi. Päiväkodeissa käytetään monipuolisesti kirjoja, kerrotaan satuja ja innostetaan lapsia keksimään satuja itse, sekä näitä dokumentoidaan. Monilukutaitoa tukevissa tehtävissä käytetään puheen kanssa visuaalisia, auditiivisia ja audiovisuaalisia tekstejä, sekä viestejä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 39, 40 – 41.)

Oppimisympäristön vaikutus lapsen kielenkehitykseen

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016, 31) mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteina on oppimisympäristön kautta taata lapselle kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen ympäristö oppimiselle. Käsitteenä oppimisympäristö varhaiskasvatuksessa sisältää fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Oppimisympäristöön kuuluvatkin tilat, paikat, yhteisöt, käytänteet, välineet ja tarvikkeet, joiden avulla tuetaan lasten kehitystä, oppimista ja vuorovaikutusta.

Lapsen kielen kehityksen kannalta keskeinen asia varhaiskasvatuksen ryhmätöissä on miettiä, kuinka oppimisympäristö tukee lasten keskinäistä kielellistä vuorovaikutusta ja omaehtoista toimintaa. Lapselle oppimisympäristön tulisi olla hallittavissa oleva, selkeä ja ennustettava. Fyysisillä rakenteilla voidaan päiväkodissa vaikuttaa siihen, kuinka lapset voivat olla toisiinsa yhteydessä. Ryhmätilanteet tulisi rakentaa niin, että jokaisella lapsella olisi mahdollisuus tulla kuulluksi, osalliseksi ja saada onnistumisen kokemuksia. Näihin voidaan vaikuttaa istumajärjestyksellä, oman tilan merkitsemisellä esimerkiksi omalla istuma-alustalla. Paikanmäärittämisessä voidaan käyttää apuna loruja, lauluja ja leikkejä, joiden avulla harjoitetaan samalla kieltä. Ryhmätöihin voidaan ottaa mukaan liikettä, jolloin huomioidaan lapset, joille paikallaan oleminen on haastavaa. Liike voi myös auttaa lasta omaksumaan kieltä ja keskittymään omassa tilassaan. (Merikoski & Pihlaja 2018, 202 – 203.)

On harvinaista, että lapsen kielenkehityksen ongelmat johtuisivat juuri ympäristön tai vuorovaikutuksen ongelmista. Yleensä lasten kehitys etenee vanhempien tavanomaisen vuorovaikutuksen keinoin. Mutta jos lapsella on vaikeuksia kielenkehityksessä, ympäristöön ja vuorovaikutukseen huomion kiinnittäminen voi edistää kehitystä (Laakso 2014, 48.) Päiväkotiympäristö saa lapsilla aikaan nopeaa sanaston ja sosiaalisten taitojen kehitystä. Tästä syystä positiivinen vaikutus lapsen kielenkehitykseen päiväkotiympäristössä on tunnistettu. Lapsen kielenkehityksen viivästyksissä ensimmäinen suositeltu kuntoutusmuoto onkin yleensä varhaiskasvatukseen osallistuminen. (Koivula & Laakso 2017, 122.) Vertaisryhmässä lapsi oppii sanastoa laajemmin. Alle 2-vuotiaat käyttävät ääntä apunaan kommunikoidessaan toisten lasten kanssa sanoja korvaamaan. Yli kaksivuotiaana yhteisen toiminnan suunnittelu, konfliktien selvittely, tarinat ja selitykset laajentavat lapsen kerrontataitoja ja sanavarastoa. (Hoff 2005, 70 – 71.)

Ajallisesti päiväkodin henkilökunta saattaa olla päivässä pidempiä aikoja lapsen kanssa kuin vanhemmat. Vanhemman ja lapsen vuorovaikutus kiintymyssuhteen ja tunnesiteen kautta on laadullisesti korvaamatonta ja ainutlaatuista. Päiväkodissa voidaan kuitenkin toteuttaa kielellistä vuorovaikutusta lapsen kanssa kuntouttavammalla otteella vähäisemmän tunnesiteen vuoksi. (Launonen 2011,

251.) Työntekijän on hyvä huomioida oma kielellinen ilmaisunsa ollessaan vuorovaikutuksessa lapseen tai ryhmään. Päästäkseen vuorovaikutukseen yksittäisen lapsen tai ryhmän kanssa on tärkeää katsekontakti, kosketus ja oman äänen käytön huomioiminen. Yhteys lapseen on olennaisinta. (Merikoski & Pihlaja, 2018, 204.)

Taulukossa kuvataan rikkaan ja selkeän kielen piirteitä, joiden avulla voidaan lapsen kielenkehitystä tukea.

• Uusia käsitteitä ja nimeämistä   • Lapsen kielen rikastamista   • Erilaisten, myös tarkentavien kysymysten esittämistä   • Toistoja   • Lyhyitä ohjeita   • Lyhyitä ilmaisuja   • Lapsen ilmaisun tukemista

Taulukko 3. Rikkaan ja selkeän kielen piirteitä (Mukailtu Merikoski & Pihlaja 2018, 204.)

Kuvat tukevat lapsen kielenkehitystä. Lapsi pystyy hahmottamaan päivän kulkua, tilaa, toimintaa sekä vuorovaikutusta niiden kautta. Kuvien avulla lapsi voi löytää haluamansa tavarat omatoimisesti ja ne toimivat symboleina, joita lapsi voi lukea ja tällöin ne voivat toimia lapselle puheen ymmärryksen tukena. Kuvien käyttö on hyvä aloittaa yksittäisillä kuvilla, vaikka valokuvilla. Kuvien tulisi olla lähellä lapsen kokemusmaailmaa, jolloin kuvan merkitys aukeaa lapselle helpoiten. Kuvien käytön pitää tuntua lapsesta mielekkäältä ja ne olisi hyvä ottaa mukaan arjen leikkeihin, peleihin ja lauluihin. (Merikoski & Pihlaja 2018, 207 – 208.)

Artikulaation perusvalmiuksien harjoittelua voidaan varhaiskasvatuksessa tukea suujumpalla. Vertaissuhteessa tehty suujumppaharjoittelu on huomaamatonta ja mukavaa, jota toteutetaan monesti loruilun ja leikin muodossa, harjoittaen samalla lapsen puheen artikulaatiota. Menetelmänä suujumppa on kokonaisvaltaisen toiminnallinen, motivoiva ja joustava, eikä se ole sidottu paikkaan tai ihmiseen. Perusajatuksena on yhteisöllisyys ja sopivuus kaiken ikäisille. Suujumpan osa-alueita ovat, puhaltaminen, imeminen, huulien liikkeet, kielen liikkeet, D- harjoitukset ja suujumpan yhdistäminen leikkiin. Suujumppatilanteiden on tarkoitus olla toiminnallisia ja innostavia. Suujumppa voi olla sisällytettynä toimintaan tai

sen ympärille voidaan rakentaa toiminta. Suujumppaan voidaan liittää kielellistä rikastuttamista, vuorovaikutustaitojen harjaannuttamista sekä akateemisia taitoja. Lorut ja riittäminen ovat hyvä väylä äänteiden ja kirjainten maailmaan. Toistot artikulaatioharjoituksissa ovat tärkeitä oppimisen kannalta. Ryhmän yhteinen tekeminen ja innostava ohjaaminen lisäävät harjoittelemisen hauskuutta. (Merikoski & Pihlaja 2018, 212 – 214.)

Lapsen suunnittelutaitojen kehitystä voidaan tukea keskustelemalla ja tarjoamalla pohdittavaksi ratkaisuvaihtoehtoja. Näin lapsi saattaa kokeilla taitoja, joihin ei itse vielä olisi kykenevä. Myös lapset ohjaavat toisiaan luonnostaan ratkoessaan tehtäviä yhdessä. Myös liikkeen ja aistien käyttäminen houkuttelee lapsia uusien asioiden piiriin. Jos opetettava asia tuntuu omakohtaiselta, se jää helpommin mieleen. Esimerkiksi värien nimet, jos ne yhdistetään johonkin tärkeään omaan esineeseen. (Aro & Siiskonen 2014, 196 – 197.)

Muistin vaikeudet ovat yhteydessä kielenkehityksen vaikeuksiin. Tämä näkyy siinä, ettei lapsi ymmärrä tai muista annettuja ohjeita. Aikuiselta se vaatii asennoitumista useiden kertojen toistoon. Kuvina annetut ohjeet voivat olla tässä tilanteessa helpommat ymmärtää. Esimerkiksi vaatteiden pukemisjärjestys voidaan osoittaa kuvilla. Vaikka lapset yleensä viihtyvät tavaroiden keskellä, ylimääräiset ärsykkeet ja ympäristön hälyisyys vaikeuttavat puheen ymmärtämistä ja olennaiseen keskittymistä. Ylimääräisten tavaroiden karsiminen ja hälyn vähentäminen vaikuttamalla muun muassa ryhmäkokoon ja sisustukseen auttaa jäsentämään ympäristöä ja toimimaan siinä. (Aro & Siiskonen 2014, 197 – 199.)

4.2 Leikki lapsen kielenkehityksen tukena

Leikki toimii lapsen puheena ennen aikuisten tavoin hallussa olevaa kieltä. Leikki antaa väylän lapsen kokemuksiin, tunteisiin ja ajatteluun. Alle kolmivuotiaiden lasten ryhmissä aikuinen voi tukea lasten kielenkehitystä suunnitellussa ja tavoitteellisessa kuvitteluleikissä, sanoittamisen avulla. Yli kolmivuotiailla lapsilla kielenkehitystä tukevana leikkinä toimivat nukketeatteri, pedagoginen draama ja satuleikit. Perinteiset loruttelu leikit opettavat lapselle kieltä leikin kautta sekä sääntöjä. (Helenius & Korhonen 2011, 70 – 72.) Loruttelu ja laulaminen, myös auttavat

lasta kielen rakenteiden ja rytmin hahmottamisessa (Asikainen & Hannus 2013, 186).

Toistojen avulla lapsi oppii ennakoimaan leikkiä. Yhdessä aikuisen kanssa leikkinen, melodian tunteminen, turvallisen pelon tunne, odotettavissa oleva loppuhuipennus sekä saman säännön toistuminen tekevät pienistä leikeistä vuorovaikutuksellisia. Lapsi tarkkailee leikissä toistuvien ilmaisujen merkityksiä, omaksumen kielen säännönmukaisuuksia samalla. Liikkeiden ja kielellisten ilmaisujen samanaikaisuus tukee oppimista. Lapsen kielen kehitystä tukee parhaiten loruja ja laululeikit, joiden lauseet ovat kaksi sanaa pidempiä, kuin lapsen omassa puheessaan käyttämät lauseet. (Helenius & Korhonen 2011, 70 – 72.)

Leikki muovaa lapsen ajattelua, oppimista ja ongelmanratkaisua sekä edistää kielen ja kommunikaation kehittymistä. Leikki vaikuttaa sosiaalisten taitojen kehittymiseen, moraaliin ja tahdon muovautumiseen, rakentaa lapsen persoonallisuutta sekä minuutta, se luo myös tunnekokemuksia. Emotionaalinen kehitys, erityisesti luovuus ja mielikuvitus kehittyvät leikin aikana. Leikki vaikuttaa lapsen kehitykseen kokonaisvaltaisesti. Leikki on fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimimisen sekä kokemisen tapa, muovaten näin lapsen persoonaa. (Koivula & Laakso 2017, 123.)

Varhaiskasvatuksessa on tärkeää havainnoida lasten leikkiä. Leikin havainnoimisen kautta kasvattaja saa paljon tärkeää tietoa lapsen sen hetkisestä kehityksestä eri osa-alueilta. Havainnoinnin lisäksi on myös tärkeää osallistua leikkiin. Osallistumalla leikkiin kasvattaja pääsee lähemmäs lasten maailmaa ja oppii ymmärtämään leikkiä. Leikissä mukana ollen voi paremmin tukea leikin kehittymistä, lasten välisiä sosiaalisia suhteita sekä lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. (Koivula & Laakso 2017, 128.) Hyviä leikkejä, joilla voidaan tukea puheen ymmärtämistä ovat muun muassa Kapteeni käskää, Tosi-epätosi-lauseet, Vettä kengässä ja Arvaa mistä puhun (Ketonen ym. 2014, 215).

4.3 Musiikin vaikutus lapsen kielenkehitykseen

Lapsi oppii vuoden ikään mennessä tunnistamaan oman äidinkieltänsä ja musiikkikulttuurinsa tyypillisiä äänteitä ja ääniä, tätä voidaan kutsua aksentilla kuule-

miseksi. Musiikki ja puhe koostuvat äänistä, joiden korvalla havaittava äänen taajuus, -korkeus ja -sointiväri vaihtelevat eri tilanteissa. Puheessa äänen sointiväri auttaa erottamaan vokaalit ja konsonantit toisistaan. Puhetta ja musiikkia yhdistävät kulttuurin kautta opitut äänikategoriat, joita ovat musiikissa intervallit sekä puheessa vokaalit ja konsonantit. Musiikin harrastamisen auttaa paremmin tunnistamaan eri sointivärejä ja äänen korkeuden vaihteluja puheesta sekä puhujan tunnetiloja. Puherytmi ja musiikillinen rytmi eroavat toisistaan, mutta molemmissa käytetään aikaa ryhmiteltäessä sanoja ja säveliä, joista muodostuu lausekkeita ja säkeitä. Tämä yhteneväisyys mahdollistaa oman äidinkielen rytmin omaksumisen, joka helpottaa muiden äänten rytmejä havaittaessa. Vokaalien kesto on havaittu olevan yhteydessä nuottien kestoon säveltäjien teoksissa. Vauvojen ensimmäisistä musiikillisista taidoista on melodisen muodon eli äänen korkeuksien nousujen ja laskujen erottaminen. Tämä taito vaikuttaa puheen äänen korkeuden vaihteluiden havaitsemiseen. Vauvalle suunnattu puhe onkin tyypillisesti hyvin äänialoiltaan vaihtelevaa. (Särkämö & Tervaniemi 2010, 44 – 48.)

Huotilaisen (2015) mukaan kieli ja musiikki kytkeytyvät toisiinsa. Musiikki tukee kielenkehitystä, vaikka kieli ja musiikki kulkevat aivoissa eri reittejä musiikki auttaa lasta vaikeiden käsitteiden opettelussa. Akustisesti vaikeiden puheen piirteiden, kuten tavujen ja äänteiden omaksumisessa lasta auttavat laululeikit. Puheen- ja tarkkaavaisuuden kehitystä vauhdittaa leikki-iässä kaiken tasoinen musiikin harrastaminen. Suomalainen lastenmusiikki on laadukasta, moniin lastenlauihin onkin sisällytetty puheen opetusta. Laulun rytmi ja rakenne auttavat lasta äänteiden hahmottamisessa, riimit ja loppusoinnut helpottavat ennakoimaan sanojen rakennetta. Laulaminen voi onnistua lapselta, vaikka puhe tuottaisikin haasteita. (Airola 2015.)

Lapsen laulamisen kyky voi kehittyä jo ennen tai samaan tahtiin puheen oppimisen kanssa. Alle kolmivuotiaiden laulu on tilannesidonnaista ja toiminnallista, lapsen laulu alkaa monesti yhteisestä leikistä tai köröttelystä aikuisen kanssa. Lapsi haluaa laulettavan lempilauluaan uudestaan ja uudestaan, oppiakseen. Musiikillinen rytmikasvatus auttaa lasta kielen ja puheen hahmottamisessa. Musiikkikunnallisissa harjoituksissa otetaan keho mukaan sykkeen ja sanarytmin mukai-

seen liikkumiseen, eri tempossa. Lorutteluun ja laulamiseen yhdistetään keho taputukset, joiden sujuessa voidaan siirtyä rytmisoittimiin. Musiikin harrastaminen kehittää lapsen sanallista muistia. (Ruokonen 2011, 62 – 69.)

4.4 Motoriikka kielenkehitystä tukemassa

Motoriikalla ja motorisella kehityksellä on yhteys lapsen puheen ja kielenkehitykseen. Kun lapsi opettelee liikkumisen taitoja, hän oppii samalla kognitiivisia taitoja, kuten esineiden syvyyttä ja leveyttä ja erilaisia pintoja. Kun vauva lähtee liikkeelle, häntä joudutaan rajoittamaan myös kielellisesti ja lapsi voi alkaa omalla toiminnallaan yhä selvemmin ilmaisemaan omaa tahtoaan. (Viholainen & Ahonen 2014, 247, 248.)

Motoriset ongelmat vaikuttavat olevan kuusi kertaa yleisempiä lapsilla, joilla on kielellinen erityisvaikeus kuin normaalisti kehittyvillä lapsilla. Motorisen kehityksen hitaus voi olla ensimmäisiä merkkejä kielellisistä vaikeuksista, siksi motorisen kehityksen seuraaminen olisi erityisen tärkeää niillä lapsilla, joilla tiedetään olevan riski kielen kehityksen vaikeuksiin. Varhain havaitut tarpeet tukitoimille parantavat niiden vaikuttavuutta. (Viholainen & Ahonen 2014, 252.)

Motorisen kehityksen tukemisessa suuri toistojen määrä erilaisissa ympäristöissä on tärkeää. Lapset, joilla on motorisia vaikeuksia liikkuvat oma-aloitteisesti paljon vähemmän kuin muut ikäisensä, siksi ohjaajan tehtävä on luoda monipuolisia liikunnallisia hetkiä (Viholainen & Ahonen 2014, 259.) Nimeämällä esineitä, asioita, etäisyyksiä, sekä kehonosia, yhdistettynä liikkumisen kanssa, kasvattaja voi olla tukemassa kielenkehitystä (Sääkslahti 2015, 99). Kun liikuntatuokioissa pidetään mielessä myös kielenkehityksen tavoite, voidaan antaa ohjeita, jotka auttavat harjoittelemaan esimerkiksi paikkaa ilmaisevia käsitteitä kuten edessä, takana, sivulla ja oikealla (Viholainen & Ahonen 2014, 259.)

5 Kirjallisuuskatsauksen tavoite ja toteutus

Tavoitteenamme on ollut selvittää, miten alle kouluikäisten kieli kehittyy ja tuoda näkyväksi tutkimuksellista tietoa varhaiskasvatuksessa ja muilla sosionomin

toimintakentillä lasten kanssa työskenteleville. Perehdyimme siihen mistä kielenkehitys alkaa, sekä selvitimme kielenkehityksen havainnoinnin keinoja ja pohdimme miten huomata mahdolliset haasteet ja löytää keinoja kielellisen kehityksen tukemiseen. Olimme myös kiinnostuneita kielenkehityksen ja vuorovaikutuksen yhteyksistä.

Selvityskysymyksemme ovat seuraavat:

1. Miten lapsen kieli kehittyy?
2. Miten lapsen kielenkehitykseen voi vaikuttaa varhaislapsuudessa?

5.1 Selvitysasetus

Opinnäytetyömme on selvitys, ja se toteutetaan systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Johanssonin, Axelin, Stoltin & Äärin (2007, 46 – 48) mukaan systemaattisen kirjallisuuskatsauksen päämääränä on koota tietoa ja tehdä siitä kooste mahdollisimman kattavasti aikaisempien tutkimusten pohjalta, joita aiheesta on tehty. Tätä tutkimusmetodia käyttäessä tiedon luotettavuus on ensiarvoisen tärkeää, jotta kirjallisuuskatsauksen tuloksena ei tuoteta arvotonta ja epäluotettavaa tietoa. Tutkimusten valintakriteerit tulee kuvata tarkasti ja niiden tulee olla johdonmukaiset ja tarkoituksenmukaiset.

Systemaattisen kirjallisuuskatsauksemme ensimmäinen vaihe oli määritellä tarkasti tutkimuskysymykset, jotka ohjaavat työn jokaista vaihetta. Selvityksen tekijöinä päätimme valintakriteerit, joiden perusteella aikaisemmat tutkimukset valittiin, ja teimme päätöksen, mitä tutkimuksia raportoidaan. Valintakriteereitämme olivat aineiston pohjautuminen tutkimukselliseen tietoon. Valitsemamme artikkelit, kirjat ja tutkimukset eivät välttämättä kaikilta osin vastanneet selvityskysymyksiimme, mutta valitsemamme aineisto sisälsi osia, joista saimme selvityskysymyksiimme vastauksia. Tästäkin syystä aineistomme koostuu laajasta pienistä palasista rakentuvasta aineistosta.

5.2 Tiedonhakuprosessi

Johanssonin ym. (2007, 49, 51, 52) mukaan hakuprosessi on systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kriittisin vaihe, sillä se vaikuttaa tuloksiin ja siihen, kuinka luotettava kuva aiheesta voidaan esittää. Onnistuneen tiedonhaun edellytys voi olla

asiantuntija-apuun turvautuminen sen suorittamisessa. Systemaattinen haku saattaa tuottaa valtavan määrän aineistoa, josta on seulottava tutkimuksen kannalta oleellinen. Se, että kaksi henkilöä käy itsenäisesti aineiston läpi ja joko valitsee tai hylkää aineiston käytyään siitä yhdessä keskustelua, vähentää virheiden määrää. Vielä tämän jälkeen aineisto on käytävä läpi ja vääränlainen materiaali on poistettava joukosta.

Kirjallisuuskatsauksemme aineiston haussa käytimme kirjaston hakukonetta. Haimme hakusanoilla kielen kehitys, kielenkehitys varhaislapsuudessa ja vuorovaikutus. Etsimme myös jo löytämiemme lähdekirjojen ja opinnäytetöiden lähteistä lisämateriaalia. Hyödynsimme myös tietokantahakua, ja siihen saimme ohjeistusta Lappeenrannan tiedekirjaston informaatikolta. Aineiston haussa hyödynsimme lähdekirjallisuutemme lähdeluetteloita löytääksemme vahvemmin tutkimustietoon nojaavaa aineistoa selvityksemme tueksi. Materiaaliksi hyväksyimme pääsääntöisesti tutkimukseen pohjaavia ammattijulkaisuja ja väitöstudiumuksia.

Tiedonhakua aloittaessamme pelkäsimme alkuun, ettemme löydä sopivaa materiaalia lapsen kielenkehityksestä. Materiaali, jota löysimme, käsitteli pääsääntöisesti lapsen kielenkehityksen häiriöitä tai kielenkehityksen yhteyttä lukemaan oppimiseen. Huomasimme kuitenkin, että voimme näitä aineistoja hyödyntää joiltain osin, koska monessa oli käyty ensin läpi lapsen kielenkehityksen normaalia polkua ja keinoja kielenkehityksen tukemiseen. Tämän oivalluksen jälkeen löytyneen aineiston määrä kasvoi ja alkoi aineiston läpikäyminen sekä havaintomatriisiin vieminen.

5.3 Aineiston analyysi, luotettavuus ja eettisyys

Kirjallisuuskatsaukseen hyväksyttävien tutkimusten valinnan tulee perustua siihen, vastaavatko haussa saadut tutkimukset asetettuja kriteerejä, joita tarkastellaan otsikon, abstraktin ja koko tekstin sisällöllä (Johansson ym.2007, 59). Kävimme löytämäämme aineistoa tarkasti läpi, ja pohdimme, vastasiko se selvityskysymyksiimme. Sen jälkeen kokosimme havaintomatriisin. Havaintomatriisin avulla tarkastelimme aineistoa pohtien vastasiko se selvityskysymyksiin. Havaintomatriisin avulla pystyimme myös näkemään, mihin aihealueeseen tarvitsimme

lisämateriaalia. Lopulta aineiston suhteen huomasimme kokevamme runsaudenpulaa. Vaikka teimme hylkääviä päätöksiä aineistoa läpikäydessämme, huomaamme lähdeaineistomme olevan laaja.

Johanssonin ym. (2007, 53, 54) mukaan haun onnistumista voidaan arvioida sillä, kuinka edustavasti aihetta koskeva tieto on pystytty kartoittamaan. Kieliharha voi syntyä, jos käytetään vain englanninkielisiä tutkimuksia, joten olisi hyvä huomioida myös muilla kielillä tehdyt tutkimukset. Metodiosasta tulee löytyä selvä kuvaus säännöistä, joiden avulla artikkelit on valittu. Tehty työ on huolella kirjattava muistiin, jotta työskentelyprosessia voidaan seurata ja kirjallisuuskatsauksen tulosta arvioida.

Tässä opinnäytetyössä käytimme sekä suomen että englannin kielellä tehtyjä tutkimuksia ja artikkeleja. Englanninkielisten artikkelien avulla pystyimme syventämään ymmärrystämme suomenkielisten tutkimusten ja artikkelien taustalta. Valitsimme artikkelit sen perusteella, vastasivatko ne tutkimuskysymyksiin havaintomatriisiämme apunamme. Osa löytämästämme aineistosta vastasi molempiin tutkimuskysymyksiimme ja osa vain toiseen. Havaintomatriisia pystyimme hyödyntämään myös kirjalistaa kootessamme, joka löytyy liitteenä työmme lopusta.

Olimme erityisen kriittisiä Internetistä löytyvän tiedon suhteen, koska ymmärrämme, ettei sitä yleisesti ja keskitetysti valvota, kuten tieteellisiä tiedonlähteitä. Johansson ym. (2007, 13) toteaa internet-tiedon julkaisukynnyksen olevan yleisesti matala, ja merkityksetöntä tietoa on paljon. Usein hakutulokseksi saattaa tulla myös vanhentunutta tai hyvän julkaisemistavan vastaista tietoa. Me käytimme Internetistä kuitenkin ilmaisia, mutta luotettavia lähteitä, kuten tieteellisiä aikakauslehtiä, jotka löytyivät kokoteksteineen. Pyrimme löytämään ja käyttämään viimeisintä tutkimustietoa, mutta julkaisuvuotta emme pitäneet määrävänä, kunhan aineiston sisältö vastasi luotettavasti tutkimuskysymyksiimme.

Tämä luotettavuus varmistaa myös eettisyyden selvityksessämme. Kirjallisuuskatsauksemme on tarkoitus tuottaa ammatillista tietoutta meille itsellemme, jotta voisimme kasvattaa asiantuntijuuttamme lapsen kielenkehityksen alueelta. Tästä ammatillisuuden ja eettisen osaamisen kehittymisestä kirjoittavat Juujärvi, Myyry

ja Pessa (2007, 10 – 12). Heidän mukaansa eettinen osaaminen kuuluu olennaisena osana ammatilliseen asiantuntijuuteen, jota meidän ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneina tulee osata työssämme soveltaa sekä noudattaa oman alamme arvoperustaa ja ammattieettisiä periaatteita.

Eettisesti kestävää toimintaa muokkaa ja ylläpitää julkinen sekä avoin keskustelu (Juujärvi ym. 2007, 54). Tästä julkisesta pohdinnasta lasten kielenkehityksen nykytilasta lähti meidänkin kiinnostuksemme ja halumme hankkia ammatillista tietoa aiheesta.

6 Johtopäätökset lapsen kielenkehityksestä

Aineiston perusteella lapsen kielenkehittyminen on monivaiheinen prosessi ja se etenee yksilöllisesti. Lapsen kielenkehityksen tukemiseen voimme vaikuttaa monin tavoin, kuten vuorovaikutuksen, vertaisryhmän, leikin sekä laulun keinoin. Vuorovaikutuksen merkityksellisyys suhteessa lapsen kielenkehitykseen ja kielenkehitykseen vaikuttamisessa, nousi esiin aineistomme pohjalta merkittävimpänä tekijänä. Tässä luvussa avaamme tulokset selvityskysymystemme kautta.

6.1 Miten lapsen kieli kehittyy?

Lapsen kielenkehitystä on tutkittu pitkään, ja yhden teorian mukaan lapsen kieli kehittyy lapsen ajattelun kehittymisen mukana (Vygotski 1982, 166). Puheen sekä kielenkehityksen valmiudet syntyvät jo sikiöaikana, ja kielenkehityksen perusvalmiuksista kertoo vauvaiässä katsekontakti, vuorottelu ja jokeltelu (Asikainen & Hannus 2013, 182). Lapsen kielenkehityksen perusta rakentuu varhaisista vuorovaikutuskokemuksista. Lapsen vuorovaikutuksen tarkoitus on herättää vanhempien huomio. Näistä jaetun vuorovaikutuksen kokemusten suotuisista vaikutuksista lapsen tulevaan kielenkehitykseen kirjoittivat Launonen (2007, 3720), Paavola (2011, 43) ja Siiskonen ym. (2014, 31, 34). Aineistomme perusteella yllä kuvattujen kielenkehityksen valmiuksien täytyisi olla kehittyneet, jotta lapsen kielenkehitys etenee suotuisasti.

Aineiston perusteella sanoisimme esikielisen kommunikoinnin olevan merkittävä suunnanantaja lapsen kielenkehityksen ennustajana, ennen puhutun kielen tuottamista. Tähän viittaa Bates (2004), jonka mukaan lapsen kielenkehityksen perusvalmiuksia on viisi. Niitä ovat kiinnostus lähellä olevista esineistä ja ihmisistä, aistihavaintojen yhdistäminen, aivoalueilla tapahtuva havaintojen ja motoriikan yhteistyö sekä tietojenkäsittelykyky (Nurmi ym. 2015, 39). Puheen kehityksen piirteitä tarkkailtaessa kiinnitetään huomiota myös lapsen tunneilmaisun ymmärtämiseen ja katsekontaktin hakemiseen. Varhain alkanut ääntely, jokeltelun alkaminen 6 – 7 kuukauden iässä, konsonantit ääntelyssä, lapsen eleet ja vastavuoroiseen leikkiin yhtyminen sekä esinetoimintojen jäljittely ja symbolinen leikki kuuluvat esikielelliseen kommunikointiin. (Laakso 2004, 41.)

Lapsen puheenkehitystä ennakoivia merkkejä aineiston perusteella on kun, lapsi ymmärtää puhuttua kieltä ennen ensisanoja. Lapsen käyttämä elekieli on yhdyside ymmärryksen ja puhumisen välillä. Ymmärtämisen ja puhumisen väliin jää viive, ja aluksi oppiminen on hidasta. (Nurmi ym. 2015, 43.) Lapsen kielenkehitys etenee yksilöllisesti (Laalo & Kunnari 2012, 106; Lyytinen 2014, 54,56; Nurmi ym. 2015, 43). Äänteiden oppiminen on lapselle kuin ongelmanratkaisutehtävä, ja jokaisella lapsella on oma keino ratkaista ongelma oman toiminnan ja oivaltamisen kautta (Paavola 2011, 43; Laalo & Kunnari 2012, 106). Lapsen puheenkehityksen voimmekin todeta olevan yksilöllistä.

Toisinaan lapsen kielenkehityksessä voi olla viivettä, mikä tarkoittaa hitaampaa kielenkehitystä ikätasoon verrattuna, mutta kielenkehitys etenee oikeassa järjestyksessä. Häiriöstä kielenkehityksessä voidaan puhua silloin, kuin kielenkehityksen eteneminen on laadullisesti erilaista. Edellä mainittuja on kuitenkin vaikea erottaa toisistaan. (Siu 2015, 2, 4.) Lapsen kielenkehityksen viiveen ja häiriön erottamisen vaikeuden takia lasta tulisi havainnoida aktiivisesti, jos huolen aiheutta ikätasoisessa kielenkehityksessä nousee esiin. Thalín (2005) mukaan kielenkehityksen viive näkyy 4-vuotiaana kielellisissä ja kognitiivisissa testeissä ikätasoa heikompana suoriutumisena, vaikka testitulokset onkin normaalin rajoissa (Rescorla 2011, 142). Puheenkehityksen viive yleensä korjaantuu, mutta viive voi näkyä kielellistä toimintakykyä, symbolijärjestelmän hallintaa ja kognitiivisia taitoja vaativien tehtävien ikätasoa heikompana suoriutumisena. (Asikainen & Hannus

2013, 184.) Aineiston perusteella voimme todeta olevan tärkeää huomioida lapsen kielenkehityksen viive, jotta vältettäisiin ongelmien päällekkäistyminen lapsen myöhemmissä kehitysvaiheissa.

Aineiston perusteella voimme todeta lapsen kehittyvän, kun hän leikkii. Leikki myös tukee lapsen kielen kehittymistä. Leikki muovaa lapsen ajattelua, oppimista ja ongelmanratkaisua sekä edistää kielen ja kommunikaation kehittymistä (Koilu & Laakso 2017, 123). Myös musiikki vaikuttaa suotuisasti kielenkehitykseen. Vuoden ikään mennessä lapsi oppii tunnistamaan oman äidinkieltänsä ja musiikkikulttuurinsa tyypillisiä ääniteitä ja ääniä, tätä taitoa kutsutaan aksentilla kuulemiseksi. Kieltä ja musiikkia yhdistää sanoissa ja sävelissä käytettävä ajallinen ryhmittely. Tämä yhteneväisyys mahdollistaa äidinkielen rytmin omaksumisen. Vauvojen ensimmäisistä musiikillisista taidoista kertoo puheäänien korkeuden vaihteluiden nousun ja laskujen havaitseminen. (Särkämö & Tervaniemi 2010, 44 – 48.) Vanha sanonta *leikki on lapsen työtä* näyttäytyy aineiston perusteella leikin erilaisten muotojen pedagogisesti kehittäväksi toimintana, jonka kielenkehitystä edistävä merkitys meiltä aikuisilta saattaa jäädä monesti huomaamatta.

6.2 Miten lapsen kielenkehitykseen voi vaikuttaa varhaislapsuudessa?

Läpi käymämme aineiston perusteella mahdollisuus vaikuttaa lapsen kielenkehitykseen alkaa jo varhaisesta vuorovaikutuksesta. Lapsen sanavarasto muotoutuu niistä sanoista, joita vuorovaikutuksessa käytetään. Siksi tulisi sanoittaa omaa toimintaansa, esineitä, tunteita ja tapoja kokea asioita. Myös ensimmäiset sanat yleensä tulevat aktiivisessa vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa. Sanavaraston ja vuorovaikutuksen yhteydestä kirjoittivat Laakso 2014, 45; Launonen 2006, 3723; Ketonen ym 2014, 215; Nurmi ym. 2015, 39.)

Selvityksemme toi esiin, että varhaisen vuorovaikutuksen laatu ja aikuisen kyky mukautua vauvan kiinnostuksen kohteisiin ja tunnetiloihin vaikuttaa kommunikatiivisuuden kehittymiseen (Asikainen & Hannus 2013, 186). Äidin sensitiivisyyden varhaisessa vuorovaikutuksessa on todettu parantavan lapsen kielenkehitystä puheen ymmärtämistaitojen osalta sekä vaikuttavan ensisanoihin, lauseiden muodostamiseen ja vielä 3 – 4 -vuotiaana kykyyn hahmottaa tavuja, ääniteitä ja

sanojen kirjaimia (Arola ym. 2009, 146). Häggmanin ja Renkolan (2006, 34) mukaan havainnoimalla äitejä toimimassa lasten kanssa, joilla on riski kielen kehityksen viivästymiselle, voitaisiin löytää ne äidit, joiden vuorovaikutustapa ei parhaiten tue lapsen kielen omaksumista. Tällöin olisi mahdollista auttaa heitä löytämään tilannetta parantavia toimintatapoja, sillä myös Mustosen ym. (2006) mukaan varhaiskuntoutuksen perustana on vuorovaikutuksen tukeminen.

Lapsen kielenkehitys 18 – 24 kk:n iässä sekä laaja sanavarasto auttavat lasta kehittämään itseään tukevia keinoja hallita tunteitaan ja itsesäätelyään vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa (Roben ym. 2013). Median vaikutus lapsen kielenkehitykseen aineiston perusteella näyttäytyi hieman ristiriitaisena. Ikätasoisesti kieltä kehittävät lastenohjelmat saattavat laajentaa lapsen sanavarastoa, mutta median katseluaikaa tulisi rajoittaa ja mieluiten katsoa aikuisen kanssa (Hoff 2005, 71 – 72; Kielellinen erityisvaikeus. Käypähoitosuositus 2010; Asikainen & Hannus 2013, 186 – 187).

Aineiston perusteella voidaan sanoa, että vanhempien lukeminen lapsille on merkityksellistä puheen kehityksen kannalta ja siihen tulisi kannustaa. Lukeminen yhdessä vahvistaa tarinankerrontataitoja, joita lapsi yleensä alkaa käyttää noin kahden tai kolmen vuoden iässä. (Lyytinen 2014, 62 – 64.) Lukemisesta selvityksessämme nousi esiin myös keskusteleva lukeminen, jolla tarkoitetaan pysähtymistä tarinan aiheisiin lapsen omien kokemusten kautta. Keskustelevalla lukemisella voidaan tukea pienen lapsen puheilmaisua ja ymmärtämisen taitoa. Muun muassa Asikainen & Hannus (2013, 187) viitatessaan Melan 2010 tutkimukseen ja Lyytinen (2014, 64) nostivat esiin keskustelevan lukemisen kielenkehitystä tukevat mahdollisuudet. Buschmann (2008) on todennut yhdessä lukemisen myös vähentävän haittoja, jotka aiheutuisivat kielellisen toimintakyvyn puutteista (Asikainen & Hannus 2013, 187).

Keinoja lapsen kielenkehityksen tukemiseen varhaislapsuudessa

Alla olevaan taulukkoon 4 on koottu aineistosta nousseita tuen muotoja ja vaikutuksia siihen, kuinka lapsen kielenkehitykseen voidaan vaikuttaa varhaislapsuudessa. Taulukko on jaettu varhaiskasvatuksen, vuorovaikutuksen ja neuvolasta annettavan tuen keinoihin. Taulukkoa on avattu tekstissä samoin otsikoin.

Keinoja lapsen kielenkehityksen tukemiseen varhaislapsuudessa		
Varhaiskasvatuksen antama tuki	Vuorovaikutuksessa rakentuva tuki	Neuvolan antama tuki
<ul style="list-style-type: none"> Selkeä päivärytmi Toimintojen säännöllisyys Kuvitettu arki perustoiminnoissa, leikeissä, peleissä ja lauluissa Vertaisryhmän tuki sanaston laajentumisessa Toiminnan sanoittaminen kuvittelu-leikissä Aikuisen läsnäolo leikeissä rikastuttamassa leikkiä ja leikin kieltä 	<ul style="list-style-type: none"> Leikki on lapsen puhetta sekä vuorovaikutuksen keino Perinneleikit aikuisen kanssa, opettavat lasta ymmärtämään ilmaisujen merkitystä ja kielen säännönmukaisuuksia Musiikki varsinkin laulaminen kehittävät sanallista muistia, puheen ja tarkkaavaisuuden kehitystä Monipuoliset liikuntahetket tukevat kielenkehitystä 	<ul style="list-style-type: none"> Ohjaa yleisellä tasolla lapsen kielenkehitystä esim. MLL:n ohjeen mukaisesti vanhempaa käyttämään selkeää ja kuvaavaa kieltä Kannustaa käyttämään arjessa kuvakirjoja, loruja ja lauluja Esikko-menetelmän kautta otetaan vanhemmat mukaan kielenkehityksen arviointiin Tarjoaa vanhemmille tietoa lapsen kielenkehityksen tukemisesta, jos ilmenee huolta

Taulukko 4. Keinoja lapsen kielenkehityksen tukemiseen varhaislapsuudessa.

Varhaiskasvatuksen antama tuki

Aineistosta nousi esiin varhaiskasvatuksen vahva merkitys lapsen kielenkehityksen tukijana. Varhaiskasvatusta ohjaava Varhaiskasvatustilaki (36/1973) velvoittaa kuntia toimimaan yhtenäisesti taatakseen tasalaatuisen varhaiskasvatuksen kaikille lapsille. Tätä yhtenäistä laatua ohjaa lain velvoittamana normina varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016, 39), joka ohjeistaa oppimisen alueiden pedagogisen toiminnan. Kielenkehityksen tukemisessa oppimisen alue on nimellä kielten rikas maailma.

Lapsen kielenkehitystä voidaan varhaiskasvatuksessa tukea selkeällä päivärytmillä. Säännöllisinä toistuvat päivän toiminnot auttavat lasta hahmottamaan aikaa, järjestystä ja syy-seuraussuhteita. (Aro & Siiskonen 2014, 192 – 193.) Myös kuvat tukevat lapsen kielenkehitystä Merikosken ja Pihlajan (2018, 207 – 208) mukaan. Lapsi pystyy hahmottamaan päivän kulkua, tilaa, toimintaa sekä vuorovaikutusta niiden kautta. Kuvat olisi hyvä ottaa mukaan arjen leikkeihin, peleihin ja lauluihin.

Vertaisryhmä nähdään aineistossa oivallisena keinona tukea lapsen kielenkehitystä. Vertaisryhmä tukee lapsen sanaston laajentumista. Päiväkotiryhmässä lapsen osallistuminen yhteiseen suunnitteluun, konfliktien selvittelyyn, tarinat ja selitykset kasvattavat lapsen kerrontataitoja sekä sanavarastoa. (Hoff 2005, 70 – 71.) Hyväksi kielenkehitystä tukevaksi keinoksi isommilla lapsilla aineistosta nousi aikuisen osallistuminen lasten leikkiin. Aikuinen voi rikastuttaa lasten kuvitteluleikkiä sanoittamalla leikin toimintaan liittyvää kieltä sekä ehdottamalla uusia käänteitä ja tunteita leikkiin. (Helenius & Korhonen 2011, 71; Aro & Siiskonen 2014, 195.) Vertaisryhmässä oppiminen voidaan toteuttaa hauskesti ja huomaamatta, esimerkiksi artikulaatioharjoitteita suujumpan, loruilun ja leikin muodossa (Merikoski & Pihlaja 2018, 212 – 214).

Vuorovaikutuksessa rakentuva tuki

Aineistosta saadun tiedon pohjalta nostamme lapsen vuorovaikutuksen muodoksi leikin ja sen erilaiset variaatiot. Heleniuksen ja Korhosen (2011, 70) mukaan leikki on lasten puhetta, ennen kuin sanat ovat kunnolla heidän hallussaan.

Lapsen kokemuksia, tunteita ja ajatuksia aikuinen voi parhaiten selvittää leikkimällä lapsen kanssa yhdessä. Launonen (2006, 3722) kirjoittaa leikin havainnoinnin avulla voitavan huomata lapsen ymmärtävän sellaisia asioita, joita hän ei vielä pysty ilmaisemaan sanallisesti.

Pienten lasten perinneleikit ovat erityistä vuorovaikutuksellista toimintaa, ja niiden hyödyistä kasvatuksen ammattilaisten tulisi olla selvillä. Siinä aikuinen on täysin läsnä lapsen kanssa. Lapsi tietää, mitä odottaa, ja leikin säännönmukaisuus antaa mahdollisuuden ennakoida, mitä tapahtuu seuraavaksi. Näin leikkimällä lapsi alkaa ymmärtää ilmaisujen merkitystä ja kielen säännönmukaisuuksia. (Helenius & Korhonen 2011, 72 – 73.)

Musiikki ja erityisesti laulaminen varhaislapsuuden kasvuympäristössä ovat yhteydessä aivojen ja kielenkehitykseen, joten musiikillisten leikkien voidaan todeta olevan tärkeä osa varhaiskasvatuksellisia menetelmiä. Siten musiikin käyttö varhaiskasvatuksessa on erinomainen keino antaa varhaiskuntoutusta niille lapsille, joilla on odotettavissa vaikeuksia lukemaan ja kirjoittamaan oppimisessa. (Ruokonen 2011, 62 – 69.) Selvitysaineistomme perusteella voisimme todeta, ettei toteutettavan musiikkikasvatuksen esteenä ole aikuisen oma lauluääni tai soitto-taito. Leikki-ässä kaiken tasoinen musiikin harrastaminen vauhdittaa puheen- ja tarkkaavaisuuden kehitystä (Airola 2015).

Aineiston perusteella ilmeni, että myös lasten motorisen kehityksen seuraaminen voi antaa merkkejä kielenkehityksen vaikeuksista, sillä ne liittyvät usein toisiinsa. Varhaiskasvatuksessa voidaan luoda monipuolisia liikuntahetkiä, joissa tuetaan myös kielenkehitystä. Samalla kun liikutaan, voitaisiin harjoitella esimerkiksi erilaisia paikkoja, suuntia tai kehonosia ilmaisevia käsitteitä. (Viholainen & Ahonen 2014, 252, 259; Sääkslahti 2015, 99.)

Neuvolan antama tuki

Neuvoloista annetaan yleistä ohjausta lapsen puheen kehityksestä. Esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliiton kokoamia ohjeita, joissa muun muassa kerrotaan, että lapsen kanssa on hyvä puhua selkeästi ja rauhallisesti, nimetä esineitä, toimintoja ja niihin liittyviä ominaisuuksia. Myös kuvakirjojen, lorujen ja laulujen ottamiseen arkeen kannustetaan. (Asikainen & Hannus 2013, 186.) Työssämme

tuli ilmi, että pienten lasten arvioinnissa vanhempien rooli on merkittävin. Osassa neuvoloista onkin käytössä Esikko-menetelmä, jossa vanhemmat arvioivat lapsen kielenkehitystä, jotta varhaisessa vaiheessa havaittaisiin, liittyykö kielenkehitykseen huolenaiheita (Laakso 2014, 43).

Jos kielenkehityksessä vaikuttaa olevan huolta, tulisi vanhemmille tarjota mahdollisimman varhain tietoa lapsen kielellisen kehityksen tukemisesta. Launosen (2006, 3723) mukaan jo alle vuoden ikäinen normaalisti kehittyvä lapsi oppii, että asiat ovat jaettavissa ja viestintä voi onnistua vain, jos molempien viittaukset ovat ymmärrettävissä. Siksi myös viittomat tai kuvat tulisi ottaa jo hyvinkin aikaisin käyttöön, jos vaikuttaa siltä, että lapsi tulee tarvitsemaan niitä myöhemmin puheensa tueksi, jotta lapsi saisi tarvitsemansa ilmaisukeinon käyttöön siinä vaiheessa, jossa hän kehityksensä puolesta sitä tarvitsee.

7 Pohdinta

Kirjallisuuskatsausprosessimme on ollut pitkä taival. Aloitimme kirjallisuuskatsauksen suunnittelun syksyllä 2017. Opinnäytetyömme saimme alulle 2018 tammikuussa. Koska aikaa on kulunut puolitoista vuotta, olemme ehtineet tutustua valtavaan määrään aineistoa. Opinnäytetyöhömmme päätynyttä aineistoa on edelleen paljon, vaikka olemmekin sitä paljon myös hylänneet. Käytettävissä ollut aika on mahdollistanut aineiston laajuuden. Näin jälkeinpäin katsottuna olisimme voineet tehdä vielä tiukempaa seulontaa. Tosin laajan aineiston avulla olemme saaneet eri näkökulmista tarkastelevan kokonaisuuden lapsen kielenkehityksen vaiheista sekä kielenkehityksen vaikuttamisen keinoista.

Tavoitteemme on ollut lapsen kielenkehitystä ja sen tukemista käsittelevän kirjallisuuskatsauksen kautta ymmärtää lapsen kielenkehitystä jatkumona. Tulevina sosionomeina ja lastentarhanopettajina on meidän hyvä tunnistaa kielenkehityksen tukemisen keinoja ja kielenkehityksen viiveitä. Ymmärtäessämme, kuinka lapsen kieli kehittyy, voimme tukea lapsen kielenkehitystä tulevassa työssämme.

Kielenkehityksen keskeiset saavutukset ja kehitysmuutokset lapsen kehitysvaiheissa auttavat meitä hahmottamaan eri ikäkausien normaalin kehityksen kulun. Lapsen kielenkehitys etenee yksilöllisesti. Tiedostaessamme lapsen kielenkehityksen normaalin etenemisen normaaleine kehitysviiveineen sekä huolenaihetta aiheuttavat merkit pystymme tukemaan lapsen kielenkehitystä parhaalla mahdollisella tavalla.

Varhaiskasvatuksen kentällä on oivalliset mahdollisuudet tukea lapsen kielenkehitystä. Vertaisoppimisen avulla pedagogisesti painotetun toiminnan kautta lasta tukevassa oppimisympäristössä pystymme rikastuttamaan lapsen kielimaailmaa. Kielimaailmaa voimme nykyisin rikastuttaa myös median avulla, opetuspelein ja ohjelmin. Tämä näyttäisi herättävän edelleen ristiriitaista suhtautumista varhaiskasvatuksen kentällä. Aineistosta nousseet hyödyt ja haitat tiedostamalla voimme laajentaa kielenkehityksen tukemiseen käytettäviä menetelmiä omassa työssämme.

Vuorovaikutuksen merkitys lapsen kielenkehitykseen nousi aineistossamme esiin lapsen syntymästä lähtien. Perhetyössä sosionomeina voimme tukea vanhemman ja lapsen keskinäistä vuorovaikutusta mallintamalla ja ohjaamalla. Jos perheen tilanne on kriisiytynyt, voi vuorovaikutuksen laatu vauvan ja pienen lapsen kanssa olla toissijaista vanhemman sitä tiedostamatta.

Vanhemman ja lapsen keskinäistä vuorovaikutusta voidaan tukea myös päiväkodissa lastentarhanopettajana. Päiväkodin ja perheiden välinen yhteistyö lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta antaa hyvän alustan yhteiselle pohdinnalle. Aika ajoin on hyvä pohtia myös omaa vuorovaikutustyyliään työskenneltäessä lasten kanssa. Kuinka huomioin lapsen ja vastaan hänen sanattomaan ja sanalliseen viestintään sekä tulkitSENKO viestit oikein? Sensitiivinen aikuinen voi parhaalla mahdollisella tavalla tukea lapsen kielenkehitystä vuorovaikutuksessa toisiin lapsiin ja aikuisiin. Kuulluksi tuleminen ja lapsen hyväksyntä rohkaisee lasta ilmaisemaan itseään ja kehittämään kehittyvää kieltään.

Leikin merkitystä ei voi mielestämme kylliksi korostaa. Leikin sisältämää pedagogiikkaa tulisikin avata enemmän vanhempien kanssa käydyissä keskusteluissa.

Leikki on lapselle keskeinen oppimisen väline. Me sosionomeina ja lastentarhanopettajana olemme avainasemassa korostaaksemme leikin merkityksen tärkeyttä lapsen kokonaisvaltaisessa kehityksessä. Haluamme tulevana ammattilaisina kumota ammatillisin argumentein väitteen lapsi vain leikkii, avaamalla lapsen leikkiä ja kertomalla, mitä kaikkea lapsi juuri sillä hetkellä leikkiessään oppii.

Kirjallisuuskatsauksen tekeminen opinnäytetyönä on ollut meille opettavainen kokemus. Käytettävissämme ollut aika on mahdollistanut asioiden pohtimisen ja aineiston sisällön sisäistämisen. Asioiden hautumaan jättäminen on myös monesti selkeyttänyt yhteistä visiota, mihin työmme on jatkumassa. Omat haasteensa prosessiimme on tuonut ajankäytön hallinta, Katrin ylimääraisten kurssien ja Sannan äitiysloman johdosta. Nämä haasteet ovat opettaneet meitä yhteistyön ja yhteisten aikataulujen laadinnassa. Olemme myös jakaneet vastuuta opinnäytetyöstämme omien käytettävissä olevien resurssien mukaan, ottamalla vuorotellen vastuun työmme etenemisestä.

Olemme pystyneet myös hienosti peilaamaan lukemaamme aineistoa ja käytäntöä keskenään. Sannalla on ollut oiva mahdollisuus seurata esikielellistä kehitystä ja sen eri vaiheita oman pienokaisensa kautta. Katri taas on pystynyt hyödyntämään lukemaansa päiväkotiharjoitteluissa. Varsinkin alle kolmevuotiaiden kielenkehityksen seuraaminen sekä tukemisen keinot ja mahdollisuudet ovat olleet silmiä avaavia kokemuksia. Näistä kokemuksista yhdessä keskustelemalla olemme pystyneet löytämään työmme punaisen langan ja mielestämme merkitykselliset asiat lapsen kielenkehityksen kannalta laajasta aineistosta ammatteettisyyttä kasvattaen.

Taulukot

Taulukko 1. Keskeiset saavutukset kielenkehityksessä ennen kouluikää, s. 9

Taulukko 2. Huolenaiheet kielenkehityksessä ikäkausittain, s. 13

Taulukko 3. Rikkaan ja selkeän kielen piirteitä, s. 22

Taulukko 4. Keinoja lapsen kielenkehityksen tukemiseen varhaislapsuudessa, s. 34

Lähteet

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. 1. Painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 165 – 166.

Airola, V. 2015. Musiikkiharrastus on lapsen aivoille leikkikenttä ja kuntosali. Aivoliitto.Kielipolku.fi. http://www.kielipolku.fi/kielipolku/lapsuus/musiikkiharrastus_on_lapsen_aivoille_leikkikentta_ja_kuntosali. Luettu 17.9. 2018.

Aro, T., Eronen, T., Erkkilä, K., Siiskonen, T. & Adenius-Jokivuori, M. Epäilyn herääminen. Teoksessa Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R.(toim.) 2014.Joko se puhuu? Jyväskylä: PS-kustannus, 106 – 120.

Aro, T & Siiskonen, T. 2014. Millaista on hyvä tuki? Teoksessa Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R.(toim.) 2014.Joko se puhuu? Jyväskylä: PS-kustannus, 188 – 200.

Arola, L., Paavola, L. & Körkkö, P. 2009. Äidin hoivapuheen ja perustaajuuden vaihtelu- Yhteydet lapsen varhaisen kielen ja puheen kehitykseen. Puhe ja kieli 29:3, 145-162. <https://journal.fi/pk/article/view/4772/4478>. Luettu 15.6.2018.

Asikainen, M. & Hannus, S. 2013. Kehittyvä puhe. Duodecim 2013;129,182 – 188. <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2013/2/duo10750>. Luettu 22.5.2018.

Eerola-Pennanen, P., Vuorisalo, M. & Raittila, R. 2017. Johdatus varhaiskasvatukseen. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (Toim.) 2017. Valloittava varhaiskasvatus Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino, 24 – 25.

Helenius, A. & Korhonen R. 2011. Leikistä kieleen. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. THL Opas 13. Helsinki: Unigrafia OY- Yliopistopaino, 70 – 75.

Hoff, E. 2005. How social contexts support and shape language development. *Developmental Review* 26 (2006) 55–88. <https://pdfs.semanticscholar.org/0190/645d6d3e867dd3dbb81cc2b1eca450a19c27.pdf>. Luettu. 9.11.2018.

Häggman, M. & Renkola, M. 2006. Viivästyneen kielen kehityksen yhteydet äidin vuorovaikutukselliseen sensitiivisyyteen ja ohjaustapoihin. Jyväskylän yliopisto. Pro-gradu -tutkielma.

Johansson, K., Axelin, A., Stolt, M. & Ääri, R. 2007. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turku: Turun yliopisto.

Juujärvi, S., Myyry, L. & Pesso, K. 2007. Eettinen herkkyyss ammatillisessa toiminnassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 10 – 12, 54.

Ketonen, R., Launonen, K., Ikonen, A., Salmi, P., Palmroth, A., Röman, M. & Mattinen, A. 2014. Kieli ja viestintä. Teoksessa Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R.(toim.) 2014. *Joko se puhuu?* Jyväskylä: PS-kustannus, 201 – 225.

Koivula, M. & Laakso, M-L. 2017. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia.* Tampere: Vastapaino. 121 – 128.

Korkeamäki, R. 2011. Kieli ja vuorovaikutus oppimisympäristöissä. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L (toim.) *Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa.* THL Opas 13. Helsinki: Unigrafia OY- Yliopistopaino, 42 – 52.

Kielellinen erityisvaikeus. Käypä hoito -suositus.2010. Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret). <http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suositukset/suositus?id=hoi50085>. Luettu 29.1.2018

Laakso, M. 2014. Esikielellinen vuorovaikutus ja viestintä. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T & Ketonen, R.(toim.) 2014. *Joko se puhuu?* Jyväskylä: PS-kustannus, 22 – 50.

Laalo, K. & Kunnari, S. 2012. Hoivakieli. Teoksessa. Kunnari, S. & Savinainen-Makkonen (toim.) *Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys.* Jyväskylä: PS-kustannus Opetus 2000, 106.

Laki varhaiskasvatuksesta 36/1973. Finlex. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>. Luettu 18.11.2017.

Launonen, K. 2006. Varhainen vuorovaikutus kielenkehityksen perustana. *Suomen lääkirilehti* 37/2006 vsk 61, 3719 – 3724.

Launonen, K. 2011. Lasten pragmaattisten taitojen kuntoutuksen perusteet. Teoksessa Loukusa, S. & Paavola, L. (toim.) *Lapset kieltä käyttämässä. Pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt.* Jyväskylä: PS-kustannus, 251.

Lyytinen, P. 2014. Kielenkehityksen varhaisvaiheet. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R.(toim.) 2014. Joko se puhuu? Jyväskylä: PS-kustannus, 51 – 71.

Lyytinen, P. 2011. Varhainen kielenkehitys lukemaan oppimisen ennustajana. *Psykologia* 46 (02-03), 2011.99 – 107.

Marttala, K. 2015. Yle uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-8356936> Luettu 21.11.2017.

Merikoski, H. & Pihlaja, P. 2018. Puheen ja kielenkehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus, 202 – 204, 207 – 208, 212 – 214.

Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2015. Ihmisen psykologinen kehitys. 6.painos (5., uudistettu painos 2014). Jyväskylä: PS-kustannus, 39, 41, 43, 46 – 49.

Nurmilaakso, M. 2011. Pienen lapsen kielellinen tietoisuus osana kielenkehitystä. Teoksessa Nurmilaakso M. & Välimäki, A.2011. Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Toim.Helsinki: Unigrafia Oy – Yliopistopaino, 31 – 41.

Nurmilaakso, M. & Välimäki, A. 2011. Saatteeksi. Teoksessa Nurmilaakso M. & Välimäki, A.2011. Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Toim.Helsinki: Unigrafia Oy – Yliopistopaino, 5 – 8.

Opetushallitus. https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus. Luettu 8.6.2018.

Palo, M. 2017. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005454085.html?share=3b54adbf66c2c916febfdf2d06092769>. Luettu 21.11.2017.

Paavola, L. 2011. Varhaisten vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaitojen kehitys. Teoksessa. Loukusa, S ja Paavola, L (toim.) Lapset kieltä käyttämässä pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Jyväskylä: PS-kustannus. 43.

Poikkeus, A-M. 2013. Itsesäätely sosiaalisten taitojen ja suhteiden perustana. Teoksessa Aro, T. & Laakso M-L (toim.) Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Niilo Mäki Instituutti. Porvoo: Bookwell, 86.

Rescorla, L. 2011. Developmental disabilities research reviews 2011. 17:141 – 150.

Roben, C., Cole, P. & Armstrong, L. 2013. Longitudinal Relations Among Language Skills, Anger Expression, and Regulatory Strategies in Early Childhood. *Child Dev.* 2013 May; 84(3): 891–905. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3620964/>. Luettu 10.10.2018.

Ruokonen, I. 2011. Musiikin monet kielet. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. THL Opas 13. Helsinki: Unigrafia OY- Yliopistopaino, 62 – 69.

Siiskonen, T., Aro, T. & Lyytinen P. 2014. Epäilyn herääminen. Teoksessa Siiskonen, T., Aro, T., Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 129 – 131.

Siu, A. 2015. Screening for Speech and Language Delay and Disorders in Children Aged 5 years or Younger: US Preventive Services Task Force Recommendation Statement. *Pediatrics* 2015. Vol 136. No2.

Särkämö, T. & Tervaniemi, M. 2010. Musiikin ja puheen suhde. Teoksessa Toim. Korpilahti, P. Aaltonen, O. & Laine M. *Kieli ja Aivot. Kognitiivisen neurotieteen tutkimuskeskus*. Turun yliopisto. Helsinki: Art-Print oy. 44 – 48.

Sääkslahti, A. 2015. Liikunta varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus. 99.

Unisef. Lapsen oikeuksien sopimus. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/>. Luettu 13.4.2018.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Määräykset ja ohjeet 2016:17. https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf. Luettu 11.7.2018.

Viholainen, H. & Ahonen, T. 2014. Motoriikka. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T & Ketonen, R.(toim.) *Joko se puhuu?* Jyväskylä: PS-kustannus, 247 – 264.

Viitala, R. 2014. Jotenkin häiriöks. Etnografinen tutkimus sosioemotionaalista erityistä tukea saavista lapsista päiväkotiryhmässä. Jyväskylän Yliopisto. Väitöskirja, 30 – 31.

Vygotski, L. 1982. Ajattelu ja kieli. Espoo: Weiling-Göös, 166-173.

Liite

Liite 1. Kirjalista

Tekijä ja vuosi	Artikkelin nimi ja julkaisija	Keskeinen päätelmä artikkelissa
Airola, V. 2015	Musiikkiharrastus on lapsen aivoille leikkikenttä ja kunto-sali. Aivoliitto. Kielipolku: Puheen ja kielenkehityksen erikoislehti.	Musiikilla on yhteys kieleen. Musiikin harrastamisen on havaittu parantavan lapsen äidinkielenaitoja.
Aro, T & Siiskonen, T. 2014.	Millaista on hyvä tuki? Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T & Ketonen, R.(toim.) 2014.Joko se puhuu? Jyväskylä: PS-kustannus, 188-200.	Vuorovaikutustilanteita voidaan tukea esimerkiksi päivärytmin säännöllisyydellä, ennakoinnilla, havainnollistamalla ja ympäristön suunnittelulla.
Arola, L., Paavola, L. & Kärkkö, P. 2009.	Äidin hoivapuheen ja perustaajuuden vaihtelu- Yhteydet lapsen varhaisen kielen ja puheen kehitykseen. Puhe ja kieli 29:3, 145-162.	Äidin sensitiivisyys ja äänen perustaajuuden vaihteluiden merkitys hoivapuheessa vaikuttavat lapsen kielenkehitykseen positiivisesti.
Asikainen, M & Hannus, S. 2013.	Kehittyvä puhe. Duodecim 2013;129,182-188.	Puheen ja kielenkehityksen viivästymiseen kiinnitettävä huomiota varhain sopivien tukitoimien käynnistämiseksi.
Helenius, A. & Korhonen R. 2011.	Leikistä kieleen. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. THL Opas 13. Helsinki: Unigrafia OY-Yliopistopaino, 70-75.	Yhdessä leikkiminen herättää mieluisia tunteita ja on apuna kielen ja käsitteiden oppimisessa. Lapselle myös tarttuu uusia sanoja ja ilmaisuja leikin lomassa.
Hoff, E. 2005.	How social contexts support and shape language development. Developmental Review 26 (2006) 55-88.	Tutkimus kuinka lapsen kielenkehittyminen on sidoksissa sosiaalisten suhteiden, kulttuurin ja ympäristön vaikutukseen.
Häggman, M & Renkola, M. 2006.	Viivästyneen kielen kehityksen yhteydet äidin vuorovaikutukselliseen sensitiivisyyteen ja ohjaustapoihin. Jyväskylän yliopisto. Pro-gadu -tutkimus.	Äidin ja lapsen vuorovaikutus on yhteydessä lapsen kielelliseen kehitykseen. Kiinnittämällä huomiota äitien vuorovaikutuskäyttäytymiseen lapsensa kanssa, voidaan tukea niiden lasten kehitystä, joilla on riskiä kielellisessä kehityksessä.

Ketonen, R., Launonen, K., Ikonen, A., Salmi, P., Palm- roth, A., Röman, M & Matti- nen, A 2014.	Kieli ja viestintä. Teoksessa Siiskonen, T., Aro, T., Aho- nen, T & Ketonen, R.(toim.) 2014.Joko se puhuu? Jyvä- skylä: PS-kustannus, 201- 225.	Tukemalla vuorovaikutusta tuetaan myös kielellistä kehi- tystä. Kielenkehityksen osa- toimintojen kehittymistä voi- daan tukea erilaisin leikein ja harjoituksin.
Koivula, M. & Laakso, M-L. 2017.	Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaiku- tussuhteiden ja leikin näkö- kulmista. Teoksessa Koivula, M. Siippainen, A. & Eerola- Pennanen, P. (toim.) Valloit- tava varhaiskasvatus. Oppi- mista, osallisuutta ja hyvin- vointia. Tampere: Vasta- paino. 121-128.	Lapsen oppiminen vuorovai- kutuksen ja yhteisen toimin- nan kannalta, keskeiset oppi- misen osa-alueet ovat kieli ja vuorovaikutus, sosioemotio- naalinen kehitys ja leikki.
Korkeamäki, R. 2011	Kieli ja vuorovaikutus oppi- misympäristöissä. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. THL Opas 13. Helsinki: Unigra- fia OY- Yliopistopaino, 42-52	Kieli on keskeistä oppimi- sessä. Vuorovaikutus ja kes- kustelut varhaiskasvatuk- sessa ovat tärkeitä, koska ne laajentavat lasten puheiden teemoja ja lisäävät uutta sa- nastoa.
Laakso, M. 2014.	Esikielellinen vuorovaikutus ja viestintä. Teoksessa Siis- konen, T. Aro, T. Ahonen, T & Ketonen, R.(toim.) 2014.Joko se puhuu? Jyväskylä: PS- kustannus, 22-50.	Lapsi ilmaisee tunteitaan ja tarpeitaan jo paljon aiemmin ennen kuin alkaa tuottaa pu- hetta.
Laalo, K. & Kunnari, S. 2012.	Hoivakieli. Teoksessa. Kun- nari, S. & Savinainen- Makko- nen (toim.) Pienten sanat. Lasten äänteellinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus Opetus 2000, 106.	Lapselle suunnattua puhetta, joka mukautuu lapsen kehi- tystason mukaisesti, kutsu- taan hoivakieleksi.
Launonen, K. 2006.	Varhainen vuorovaikutus kie- lenkehityksen perustana. Suomen lääkärilehti 37/2006 vsk 61, 3719-3724.	Kielenkehitys alkaa rakentu- maan varhaisten vuorovaiku- tuskokemusten perustalle. Yhteinen toiminta on välttä- mätöntä.
Lyytinen, P. 2014.	Kielenkehityksen varhaisvai- heet. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T & Keto- nen, R.(toim.) 2014.Joko se puhuu? Jyväskylä: PS-kus- tannus, 51-71.	Ääntely, varhainen sanasto ja sen laajentuminen. Keskeiset kielenkehityksen piirteet en- nen kouluikää.
Merikoski, H. & Pihlaja, P. 2018.	Puheen ja kielenkehityksen tukeminen varhaiskasvatuk- sessa. Teoksessa Pihlaja, p. & Viitala, R. Varhaiserityis-	Varhaiskasvatuksessa raken- tuva lapsen oppimista ja kie- lenkehitystä tukeva vuorovai- kutuksen ympäristö ja menetel- mät.

	kasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus, 202-204,207-208, 212-214.	
Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2015.	Ihmissen psykologinen kehitys. 6.painos (5., uudistettu painos 2014). Jyväskylä: PS-kustannus, Sivut 39, 41, 43, 46-49.	Kielenkehityksen eteneminen ja sen keskeiset muutokset varhaislapsuudessa.
Paavola, L. 2011.	Varhaisten vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaitojen kehitys. Teoksessa. Loukusa, S ja Paavola, L (toim.) Lapset kieltä käyttämässä pragmaattisten taitojen kehitys ja sen häiriöt. Jyväskylä: PS-kustannus. 43.	Näkökulmia lapsen vuorovaikutuksellisen toiminnan ja kielen käyttötaitojen arviointiin.
Roben, C., Cole, P. & Armstrong, L. 2013.	Longitudinal Relations Among Anger Expression, and Regulation in Early Childhood. Child: Dev. 891-905.	Varhainen kielen oppiminen tukee lapsen itsesäätelytaitojen ja aggression hallintaa keinojen hallitsemista esikouluikäisenä.
Rescorla, L. 2011.	Developmental disabilities research reviews 2011. 17:141-150.	Myöhään puhumaan oppineet saavat merkittävästi heikommat tulokset kielellisestä kyvykkyyttä mittaavissa testeissä kuin ikätoverinsa. 18-35 kk lapsista voidaan selkeimmin nähdä kenelle olisi kohdistettava tukea.
Ruokonen, I. 2011.	Musiikin monet kielet. Teoksessa Nurmilaakso, M. & Välimäki A-L (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. THL Opas 13. Helsinki: Unigrafia OY-Yliopistopaino, 62-69.	Musiikilla ja erityisesti laulamisella varhaislapsuudessa on voimakas yhteys lapsen kielenkehitykseen.
Siiskonen, T. Aro, T. & Lyytinen P. 2014.	Epäilyn herääminen. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 106-120.	Kielen varhaisen kehityksen arviointi on haastavaa ja siksi yhteistyö perheen, päivähoiton ja neuvolan kesken on tärkeää.
Siu, A. 2015.	Screening for Speech and Language Delay and Disorders in Children Aged 5 years or Younger: US Preventive Services Task Force Recommendation Statement. Pediatrics 2015. Vol 136. No2.	Kielenkehityksen häiriöiden eroavuus hitaasta, oikeassa järjestyksessä kehittyvästä puheesta, laadullisesti eri järjestyksessä kuin tyyppisesti kehittyvään puheeseen. Varhaisen tuen on tutkittu olevan hyödyllistä.

Särkämö, T. & Tervaniemi, M. 2010.	Musiikin ja puheen suhde. Teoksessa Toim. Korpilahti, P. Aaltonen, O. & Laine M. Kieli ja Aivot. Kognitiivisen neurotieteen tutkimuskeskus. Turun yliopisto. Helsinki: Art-Print oy. 44-48.	Musiikin ja kielen välinen suhde. Tutkimuksessa löydettiin eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Aivomekanismit havaitsevat musiikin ja puheen joka pohjaa kielen ja musiikin oppimiselle.
Sääkslahti, A. 2015.	Liikunta varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 99.	Liikunnan vaikutus lapsen kasvuun ja kehitykseen.
Viholainen, H & Ahonen, T. 2014.	Motoriikka. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T & Ketonen, R.(toim.) Joko se puhuu? Jyväskylä: PS-kustannus, 247-264	Motorisella kehityksellä on yhteyksiä kielen kehittymiseen ja kielen ja motorikan ongelmat esiintyvät usein yhdessä. Motorisen kehityksen seuranta on tärkeää erityisesti, jos lapsella kielihäiriö tai kielihäiriöiden riskitekijöitä.
Vygotski, L. 1982.	Ajattelu ja kieli. Espoo: Weiling-Göös, 166, 171, 173.	Ajattelun kehityksen ja kielenkehityksen välinen suhde.